

VÁLTOZÁSOK ÉS ÁTVÁLTOZÁSOK A HELYI HATALOM CSÚCSÁN

SZERKESZTETTE
TÁLL ÉVA

MTA POLITIKAI TUDOMÁNYOK INTÉZETE

HELYI HATALOM – HELYI POLITIKA I.

VÁLTOZÁSOK ÉS ÁTVÁLTOZÁSOK A HELYI HATALOM CSÚCSÁN

SZERKESZTETTE
TÁLL ÉVA

MTA POLITIKAI TUDOMÁNYOK INTÉZETE 1993

Készítette:
az MTA PTI Önkormányzat és helyi társadalom kutatócsoport

OTKA pályázat keretében végzett kutatás

A kiadványt támogatják:

TÖOSZ, Alapítvány a Magyarországi Önkormányzatokért

© Bőhm Antal, Juhász Erika, Szőgyi Lenke, Szpirulisz Ildikó,
Táll Éva

Szerkesztette: Táll Éva

ISBN: 963 8300 15 9

ISSN: 1217-6338

Kiadta az MTA Politikai Tudományok Intézete

Felelős kiadó: Guba László

Kiadói szerkesztő: Tomori Lajos

A fedéltervet M. C. Escher grafikájának felhasználásával Király Ildikó készítette

Tipográfia, tördelés: Király & Társai Gmk. • Cégvezető: Király Ildikó

Nyomás: Managerpress Nyomda Kft. • Felelős vezető: Gede Károly

Formátum: A/5 • Terjedelem: 6,5 ív

TARTALOM

Előszó	5
A kutatás körülményei és a vizsgált minta	7
Politikatörténeti háttér	7
A mintavétel	10
A polgármesterek életútja. Családi körülmények, anyagi helyzet	17
Életutak	17
Családi körülmények	26
Anyagi helyzet, az életmód néhány jellemzője	30
A polgármesterek pártállása, világnézete	39
Párttagság és pártpreferencia	39
Vallásosság, világnézet	44
Hogyan lett polgármester? Kik támogatták?	51
A többpártrendszer és az önkormányzat működése A polgármesterek véleménye	59
Polgármesteri stratégiák	67
Helyi gondok, feszültségek	67
Lehetséges erőforrások	70
Vezetői elképzelések	72
Régi és új vezetők	75
Rendszerváltás vagy elitcsere a helyi hatalomban?	87
Jegyzetek	91
Felhasznált irodalom	93
Angol nyelvű összefoglaló	95

Helyi politika – helyi hatalom címmel sorozatot indítunk, amelynek egyes kötetei egy új kutatási program eredményeit mutatják be a helyi hatalom átalakulásáról, az új helyi elit megjelenéséről, a politikai kultúra alakulásáról a lokális szinten, s más hasonlóan fontos kérdésekről.

Elsőként a helyi politikai elit csúcsán történt változásról készült felvételünk eredményeit közöljük. 1990 őszén kérdőíves felmérést végeztünk az újonnan választott polgármesterek körében. Kíváncsiak voltunk a polgármesterek életútjára, politikai múltjára, vezetői elképzeléseire, stratégiájára. Jelen kötetünk ennek a felmérésnek az eredményeit tartalmazza.

Terveink szerint a polgármesterek körében 1992-ben megismételt felvétel eredményeit fogjuk – remélhetőleg hamarosan – közölni, majd a helyi vezetők értékrendjét összehasonlító nemzetközi felvétel tapasztalatainak bemutatása következik.

A sorozat új, de természetesen nem előzmények nélkül való. A helyi társadalom megismerése érdekében immár másfél évtizede folyó kutatásaink jelentik az előtörténetét. Célunk változatlanul az, hogy időről időre bemutassuk újabb vizsgálataink eredményeit.

Budapest, 1993. június

Bóhm Antal

„Magunk, Uraim.”
Vági Gábor

Budapest, 1983. június

Bösző

A KUTATÁS KÖRÜLMÉNYEI

ÉS A VIZSGÁLT MINTA

POLITIKATÖRTÉNETI HÁTTÉR

1989–1990-ben politikai rendszerváltás történt hazánkban. 1989-ben az Alkotmány módosításával és a Köztársaság kiáltásával társadalmi-politikai változások kezdődtek, majd 1990-ben lezajlottak a demokratikus választások. Az év kiemelkedően fontos eseményei ezért a tavaszi *parlament*i és az őszi *helyhatósági választások* voltak, valamint azok a törvények – köztük a nyáron meghozott önkormányzati törvény –, amelyek a működő többpártrendszer parlamentjében születtek meg.

A parlamenti választások egyik tétje az volt, hogy sikerül-e a pártállam végleges lebontása, s a négy évtizedes szüneteltetés után egy működő többpárti politikai struktúra kiépítése. A „békés átmenet” vagy a „csendes forradalom” másik nagy tétje pedig az volt, hogy mely politikai erőcsoportok tudják megszerezni az állampolgárok bizalmát és kerülnek hatalomra.

A tavaszi választásokon győztes MDF az FKgP-vel és a KDNP-vel alakított koalíciós kormányt. A koalíció vitathatatlan parlamenti erőfölényét néhány jó sakkhúzással – például az MDF–SZDSZ-paktummal – kényelmes hatalmi pozícióvá építették ki.

A kormánykoalíció a teljes győzelem reményében – érthető módon – sürgette a helyhatósági választások kiírását, s azt megelőzően az *önkormányzati törvény* elfogadását. A törvény előkészítése már az előző években is folyt, mégis csak kemény alkuk után tudott a kormány és az ellenzék valamiféle kompromisszumra jutni a parlamentben.

A törvény megszületése után került sor 1990 őszen a *helyhatósági választásokra*.

Ekkorra sok tekintetben más volt már a helyzet, mint 1990 tavaszán. Először is, nem lehet figyelmen kívül hagyni a kelet-európai, sőt a *világpolitikai helyzet gyökeres megváltozását*.

Az, hogy a volt szocialista országok sorra a többpárti demokrácia útjára léptek, egyszersmind külső bátorítást, ösztönzést is adott mindegyüknek a továbbfejlődés irányát illetően. Ugyanakkor az állampolgárok egy része – éppen a szomszédos országok hasonló eredményeit látva – úgy érezte, már megtette a magáét azzal, hogy a tavaszi parlamenti választásokon így vagy úgy *ellene szavazott a régi rendszernek*, a többi már csak részletkérdés. Ilyen „részletkérdésnek” tűnt többek között a leendő piacgazdaság anyagi alapjainak, az elkerülhetetlen beruházásokra és vállalati átalakításokra szolgáló tőkének az előteremtése is.

Emlékezzünk vissza, abban az időben senki nem kételkedett például abban, hogy a gazdaság rendbetételéhez szükséges külső pénzügyi segítséget – valahonnan – mindenképpen megkapjuk.

Az új helyzet másik jellemzője volt, hogy 1990 őszére a választópolgárok számára egyértelművé vált a kormánykoalíció erőfölénye, továbbá hogy az MDF-SZDSZ-paktum biztosította a parlament zavartalan működését, s ezzel már a választásokat követő hónapokban bebizonyosodott: a *rendszeráltás – legalábbis politikai értelemben – megtörtént, a folyamat irreverzibilis*. Az új politikai kurzus erővonalai az előzetes várakozásokhoz képest másként rajzolódtak ki, s működési mechanizmusa is egészen másképp látszott formálódni. Az állampolgárok egy része számára már akkor kevésbé vonzónak tűnt a két világháború közti korszak politikai hagyományainak kritika nélküli idealizálása.

Mindez valószínűleg hozzájárult ahhoz, hogy hatástalanok maradtak a rendszerváltás „befejezésére” mozgósító szlogenek, az, hogy a helyhatósági választás alkalmával kell „föltenni a pontot az i-re”, mert ez az aktus fogja beteljesíteni a rend-

szerváltást. Az állampolgárok egy részét ezek a jelszavak azért hagyták hidegen, mert úgy érezték, hogy a lényegi politikai folyamatokon már túljutottunk, és nem érzékelték a helyhatósági választások tétjét.

A választók másik része azért nem kívánt ismét az urnákhoz menni, mert a tanácsrendszer alatt évtizedekig tapasztalták, hogy a helyi ügyekben a helyieknek nincs (nem lehet) igazi befolyása, beleszólása, és nem bíztak benne, hogy ez megváltozhat.

Harmadszor: a fentiekből következően *viszonylag gyorsan „elült” a „csendes forradalom” eufóriája, s az ünnepi lelkesedést az állampolgári kijózanodás, s a vele együtt járó politikai katzenjammer váltotta föl.* Sokak számára ugyanis mind világosabbá vált, hogy a gyors politikai változásokat nem követi automatikusan a gazdasági felemelkedés, sőt, tartós gazdasági válságra kell berendezkedni (amelyet infláció, munkanélküliség, csökkenő életszínvonal, növekvő szociális feszültség jellemez). A gyorsan romló, kedvezőtlen gazdasági körülmények által amúgy is frusztrált állampolgár rossz közérzetét pedig tovább rontották a politikai élet csetepatéi: a pártoskodás, a személyeskedés, s a lépten-nyomon tapasztalható intolerancia.

Negyedszer: 1990 nyarára eléggé egyértelművé vált a különböző *politikai erők felkészületlensége, mint ahogy az is nyilvánvalóvá vált, hogy a letűnt rendszer harcra tagadása önmagában nem elegendő a megváltozott körülmények között új politikai koncepciók és programok kialakítására, s hogy egészen más ellenzéki pozícióból politizálni, mint a hatalmat gyakorolni.* Voltaképpen a parlamenti választások idejére még *be sem fejeződött a „pártosodás”.* Megjelentek a történelmi pártok utódjelöltjei, és új pártok is alakultak, de igazából még nem lehetett tudni, vajon ezeknek a politikai szervezeteknek az összessége kifejezi-e az ország lakosságának tényleges politikai tagoltságát. A valós politikai erőviszonyok intéz-

ményesülése mindenképpen hosszabb történelmi folyamatot igényel, ezért nem volt meglepő, hogy a parlamenti választások után tovább folyt az átrendeződés, a „damaszkuszi úton” továbbra is nagy volt a forgalom, a választási küzdelmekből győztesen vagy éppen megtépetten kikerülő pártok pedig többnyire gyorsan feledve és feladva választási programjukat, tovább keresték önmagukat.

Végül feltétlenül figyelembe kell vennünk az új rendszer kialakulatlan játékszabályait. 1990 augusztusában ugyan – hosszú, kemény politikai viták után – a parlament elfogadta az önkormányzati törvényt, mégis igen sok bizonytalanságot okozott más, hasonlóan fontos alaptörvények hiánya. Különösen a földtörvény s a tulajdoni törvény hiányzott, de a választások időszakában még mindig tisztázatlan maradt a vagyoneelosztás, a privatizáció, a kárpótlás s több más, a leendő önkormányzatokat is közvetlenül érintő kérdéskör. Utólag persze elég egyértelműen megfogalmazható: érdemes lett volna több időt szánni a helyhatósági választások előkészítésére, jó lett volna, ha az állampolgároknak több idejük lett volna felkészülni a helyi hatalom megváltozására. Egyebek mellett idő kellett volna ahhoz, hogy ne csak az értelmiségi elit körében váljék elismertté az állampolgári participáció fontossága. Csakhogy a kemény pártharcok közepette ilyenfajta politikai „ismeretterjesztésre” nem volt lehetőség. Egyszóval a leendő helyi hatalom milyenségének meghatározásából a lakosság többsége kimaradt. Így aztán nem csoda, ha az állampolgárok egyre kedvetlenebbül, bizalmatlanabban szemlélték a politikai porond történéseit.

A MINTAVÉTEL

A választás természetesen új helyzetet teremtett a helyi társadalom hatalmi viszonyaiban és igazgatásában. Munkatársainkkal elhatároztuk, hogy az új helyzet regisztrálásához és

elemzéséhez először egy olyan szociológiai felméréssel járunk hozzá, amely az új önkormányzatok vezetőit, a *polgármestereket* mutatja be.¹ Ez a funkció a tanácsrendszer évtizedei alatt nem létezett, feladatai megoszlottak a tanácselnök, a tanács titkár és a községi (városi) MSZMP-titkár között. Indokolt volt tehát a kérdés: kik az új hatalom első emberei, honnan verbuválódtak, milyen körülmények befolyásolták, illetve ők maguk most hogyan látják politikai szerepvállalásukat. Így merült fel, hogy keressük meg ezeket az embereket, s kérjünk adatokat személyükről, családjukról, politikai pártállásukról, polgármesteri stratégiájukról, az új önkormányzati testületekről és az önkormányzatiságról általában alkotott véleményükről. Több szempont – mindenekelőtt a takarékoság – alapján a kérdőív *postai* úton való eljuttatását választottuk.

1990 novemberében levélben kerestünk meg minden polgármestert (Budapesten külön minden kerületet is), s kérdőívünk kitöltésére, visszaküldésére kértük őket. Levelünkre mintegy 600 polgármester válaszolt, ezért 1991 márciusában még egyszer megkerestük azokat, akiktől korábban nem kaptunk választ. Ezúttal közel 800-an válaszoltak – így kérdőívünkre összesen 1370 válasz érkezett.

Meg kell jegyeznünk, hogy a választás után közvetlenül elég sok volt a bizonytalanság és a tapasztalatlanság az újonnan megválasztott polgármesterek körében. Többen lemondtak tisztségükről, pártharcok osztották meg a testületeket, és mindehhez addig soha nem tapasztalt elfoglaltság járult. Egyes testületekben naphosszat üléseztek, s a résztvevők nem voltak tisztában saját kompetenciájukkal sem. A polgármesterekre és az önkormányzati tagokra a választás után ráúdultak a feladatok, így nem csodálkozhatunk azon, hogy az első megkeresésre mindössze egyötödük válaszolt. Valószínűleg az is rontotta az esélyeinket, hogy – tudomásunk szerint – megkeresésünkkel párhuzamosan az MTI, a Belügyminisztérium és a Központi Statisztikai Hivatal is hasonló kéréssel kereste meg a helyi

vezetőket (akik közül némelyek össze is keverték a kérdőíveket). A két fordulóban kapott válaszok aránya végül is magasabb a postai felvételeknél szokásos átlagnál.

A visszaérkezett 1370 válasz területileg a következőképpen reprezentálja az országot (lásd az 1. táblázatot). Megyék szerint 28,6 és 60,8 százalék között oszlik meg a válaszolók aránya.

1. TÁBLÁZAT

A válaszadó polgármesterek száma és százalékos aránya régiók és megyék szerinti bontásban

nagytáj, régió	megye	összes önkormányzat	mintába került önkormányzat	a megye településeinek %-ában
Észak-Dunántúl	Fejér	105	54	51,1
	Gy.-S.-M.	167	64	38,3
	Kom.-E.	71	40	56,3
	Veszprém	220	86	39,1
összesen		563	244	43,3
Dél-Dunántúl	Baranya	297	129	43,4
	Somogy	237	100	42,1
	Tolna	108	52	48,1
	Vas	213	61	28,6
	Zala	255	90	35,2
összesen		1110	432	38,9
Északi-középhegység	B.-A.-Z.	347	171	49,5
	Heves	110	66	60,0
	Nógrád	121	58	47,9
összesen		578	295	51,0
Centrum	Budapest	1+22	0+12	52,2
	Pest m.	182	89	48,9
összesen		183+22	89+12	49,3

Az 1. táblázat folytatása

nagytáj, régió	megye	összes önkormányzat	mintába került önkormányzat	a megye településeinek %-ában
Duna-Tisza köze	Bács-K.	116	54	46,5
	Csongr.	59	30	50,8
	J.-N.-Sz.	74	45	60,8
összesen		249	129	51,8
Tiszántúl	Békés	74	36	48,6
	Ha.-Bih.	79	35	44,3
	Sz.-Sz.-B.	227	98	43,1
összesen		380	169	44,5
mindösszesen:		3063+22*	1358+12*	44,4

* A települési önkormányzatokhoz hozzáadtuk a fővárosi önkormányzatok számát, mert a minta 12 polgármestere közülük került ki.

Viszonylag sok válasz érkezett Jász-Nagykun-Szolnok, Heves, Komárom-Esztergom, Fejér és Csongrád megyéből, valamint a fővárosból (arányuk mindenütt meghaladta az 50%-ot), s alacsony volt a visszaküldési arány Vas, Zala, Veszprém Győr-Sopron-Moson megyében (nem érte el a 40%-ot). Mindebből nem lehet messzemenő következtetéseket levonni, pusztán azt regisztrálhatjuk, hogy a nyugat-dunántúli megyékből kevesebb válasz érkezett, az ország középső és északi részéből pedig több. Végeredményben tehát a polgármesterek 44,4 százalékáról sikerült szociológiai adatokat gyűjtenünk.

Településtípusonként vizsgálva: 1286 válasz érkezett falvakból és 84 városból. Az utóbbi szám tartalmazza azt a 12 budapesti kerületet is, amelyekből kaptunk választ. Ez nagyjából megegyezik a tízezernél kisebb, illetve nagyobb lélekszámú települések arányával. A város-falu bontás ezzel azt is kifejezi, hogy milyen típusú polgármester-választás volt az adott településen: összesen 2930 tízezer lakosúnál nagyobb

településen volt kislistás választás, 162 településen pedig két-szavazásos, azaz pártokra történő szavazás.

Magyarországon az 1989. december 31-i közigazgatási beosztás szerint 2898 község és 166 város volt (94,3–5,7%). Az 1990 októberétől 1991 márciusáig lezajlott felvétel idején ez az arány alig mozdult el, hisz csak néhány település kapott közben városi címet, s így adataink az ország „vidéki” jellegét kellően tükrözik. Az alábbi táblázat tanúsága szerint a polgármesterek 73,1 százaléka mintánkban 2000 főnél kisebb lélekszámú településről való.

2. TÁBLÁZAT
A mintában szereplő polgármesterek megoszlása
településük nagysága szerint

a népesség száma (fő)	a polgármesterek százalékos aránya
500 és alatta	28,7
501- 1 000	21,5
1 001- 2 000	22,9
2 001- 5 000	16,9
5 001-10 000	4,6
10 000 és több	5,4
	100,0

A többpárti demokrácia egyik jellegzetességeként túlnyomó többségben férfiak kerültek be a politikába, s így a polgármesteri székekbe is. Mintánkban 1242 férfi és 128 női polgármester szerepel, arányuk 90,7, illetve 9,3 százalék – ez megfelel az országos tapasztalatnak. A KSH Társadalomstatistikai Főosztályának a megválasztott önkormányzati tisztviselők (köztük polgármesterek) körében (a miénkkel nagyjából egyidőben) végzett felvételében 2197 férfi és 267 női polgármester adatait sikerült regisztrálni, és ez a megoszlás (89,2 és 10,8%) nagyon hasonlít a mi eredményünkhöz.²

Ha meggondoljuk, hogy 1975-ben a tanácselnököknek csak 6,6 százaléka volt nő, ez az arány akár előrelépésként is értékelhető.

3. TÁBLÁZAT

A polgármesterek megoszlása korcsoportok szerint

(százalékban)

	X-30 éves	31-40 éves	41-50 éves	51-60 éves	61 évnél idősebb
saját vizsgálat	4,8	27,9	40,9	17,6	6,3
KSH felvétel	4,0	28,0	41,5	19,8	6,7

Az új polgármesterek zöme 40 és 50 év közötti; egyharmaduk 40 év alatti. A legfiatalabb polgármester 22 éves, a legidősebb pedig 80 éves. A megkérdezettek 2,5 százalékának életkoráról nincsenek ismereteink.

A polgármesterek életkori megoszlását országrészenként (megyénként) vizsgálva felfedezhetünk néhány jellegzetességet.

A legfiatalabb (30 év alatti) korosztályból a minta szerinti megoszlásukhoz képest több polgármestert találtunk Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Nógrád, Pest és Tolna megyékben. A 40-50 évesek elsősorban az ország középső és északi területein, Fejér, Heves, Komárom és Szolnok megyékben vannak kissé „túreprésentálva” a mintában. Hatvan éven felüli polgármesterekkel pedig főként a Dunántúlon, Baranya, Győr-Sopron, Somogy és Veszprém megyékben találkoztunk a valószínűség alapján vártnál nagyobb arányban.

A POLGÁRMESTEREK ÉLETÚTJA

Családi körülmények, anyagi helyzet

ÉLETUTAK

Vizsgálatunk szerint (2. táblázat), tízezernél kisebb lélekszámú településen működik a polgármesterek 94,6 százaléka (az említett KSH felmérés szerint 95,3%-a), és ötezernél is kisebb lélekszámú településeken a válaszolók 90 százaléka.

Polgármestereink 92,3 százaléka lakik azon a településen, ahol megválasztották; 2 százalékuk korábban ott lakott. Csúpan 25 fő (1,8%) nem lakott sem a választás időpontjában, sem azelőtt megválasztása helyén.

Nyilvánvaló, hogy különösen a községekben a *megválasztás döntő momentuma volt az ismertség, a helyben lakás*. A megválasztott polgármesterek többsége hosszú idő óta helyben él (átlagban 33 évet töltöttek el ott), a település lakossága így alaposabban megismerhette őket. Kétharmaduk a 31-50 éves korcsoportba tartozik, tehát a megállapodottabb, érettebb emberek közül választott a lakosság.

A polgármesterek *közel fele* erősen kötődik lakóhelyéhez: *egyetlen településen élte le az életét*. Túlnyomó többségük (71,9%) egy vagy két településen lakott egész életében, a területi mobilitás tehát nem jellemző rájuk. Hat vagy több korábbi lakóhelyet csak 38-an jelöltek meg.

A „*hány településen lakott életében*” kérdésre adott válaszok alapján az az összefüggés adódott, hogy a 31–40 éves és a hatvan feletti korosztályokból mintánkban a várhatónál többen voltak azok, akik *egyetlen településen* éltek le az életüket. Ehhez még hozzászámíthatjuk a csak tanulni, illetve katonának eltávozó, majd visszaköltöző fiatalokat, hiszen ebbe a 22–30

4. TÁBLÁZAT

A polgármesterek aránya aszerint, hogy hány éve laknak jelenlegi lakóhelyükön

(százalékban)

	1-9	10-19	20-29	30-39	40-X
saját vizsgálat	8,3	13,0	15,2	23,4	34,1
KSH felvétel	9,6	13,1	12,8	22,8	38,0

A KSH felvételében 3,7, a mi vizsgálatunkban 6 százaléknál hiányzott ez az adat.

éves kategóriába a várható gyakoriság kétszeresének megfelelő számú személy került.

Az 1990-es választásnál – úgy tűnik – az *iskolai végzettség* is fontos tényező volt, a lakosság mintegy „elvárta” a polgármesterektől a magasabb iskolázottságot. Közrejátszhatott ebben, hogy országgyűlési képviselőnek zömmel értelmiségieket választottak – elébe menve ezzel a szakértelem és a szélesebb politikusi látókör iránt várhatóan növekvő igényeknek. Bár a polgármester feladatköréről a választóknak nem (tegyük hozzá: a megválasztottaknak sem) volt pontos elképzelése, mindenestre az emberek igyekeztek „bebiztosítani magukat”. Az iskolázottság és az igazgatási szakértelem iránti igény már *korábban, a tanácselnökök választásakor* is jellemző volt: 1980-ban az akkori első számú vezetők közül 12,4 százalék rendelkezett nyolc általánossal, 52,9 százalék középiskolát végzett és 34,7 százaléknak volt felsőfokú végzettsége.

5. TÁBLÁZAT

A polgármesterek aránya iskolai végzettség szerint

(százalékban)

	8 általános	szakmunkás-képző	gimnázium és szakközépiskola*	főiskola, egyetem
saját vizsgálat	3,8	9,5	40,2	44,0
KSH felvétel	5,7	10,1	44,9	38,9

*Saját felvételünk e kategóriát érettségizettnek jelölte. A polgármesterek 3,5, illetve 1,4 százalékának iskolázottságáról nincs adatunk.

A főiskolát végzettek közül a legtöbben Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből (10,2%) és Pest megyéből (8,8%) válaszoltak, egyetemi végzettségűektől ugyancsak Pest (12,3%) és Borsod-Abaúj-Zemplén (9,4%) megyéből kaptuk a legtöbb választ.

Szignifikáns területi különbségeket négy megyében találtunk; Pest és Szolnok megyében a valószínűség alapján várhatóanál jóval magasabb a felsőfokú végzettséggel rendelkező polgármesterek aránya, míg Baranya és Zala megyében azok vannak „túlreprezentálva” mintánkban, akik csak nyolc általánost vagy szakmunkásképzőt végeztek.

Az iskolai végzettséget kor szerint vizsgálva az ismert átlós szimmetria fedezhető fel, vagyis az idősebbek a vártnál nagyobb arányban szerepelnek az alacsonyabb végzettségi kategóriákban, a fiatalabb korcsoportba tartozók pedig a magasabb iskolázottsági csoportokban. A teljes szimmetriához képest jelentősebb eltérés mintánkban (esélyhányadosokkal mérve), hogy a 31–40 év közötti korcsoportba tartozóknak valamivel kisebb (0,5) esélye volt arra, hogy a főiskola helyett az egyetemet végzettek közé kerüljenek, mint a 41–50 évesek korosztályának (0,7). Hasonlóképpen a 41–50 éveseknek nagyobb esélyük volt arra, hogy a felsőfokú végzettségűek közé kerüljenek (1,22), mint a 31–40 éveseknek (1,11), és mindkét csoportnak jóval nagyobb esélye volt erre, mint az 51–60 éveseknek (0,84).

A polgármesterek szakképzettség szerinti megoszlása is kedvező: 73,3 százaléknak egy szakmája van, minden negyedik polgármester két szakmát szerzett és 84 vezetőnek három vagy több szakképzettsége is van.

Az elsőként megjelölt szakképzettség megoszlása a következő: fizikai jellegű szakmával a polgármesterek egynegyede, technikai végzettséggel 18 százaléka rendelkezik; a pedagógusok és a mérnökök 10-10 százalékkal, az agrármérnökök 6,6 százalékkal képviseltetik magukat. Szerepel még a szakkép-

zettségek között orvos (27 fő), jogász (28 fő), közigazda (14 fő), állatorvos (13 fő), népművelő (11 fő), egyéb diplomás (58 fő) és három pap. Már első szakmája megszerzésekor diplomát kapott a polgármesterek 44,4 százaléka. A középfokú szellemi szakképzettséggel rendelkezők aránya 28,8 százalék, a többi fizikai szakmával rendelkezett.

Megyéenként tekintve a diplomások aránya a várhatónál magasabb volt Pest, Hajdú-Bihar és Szolnok megyében, és a mintabeli arányuknál jóval alacsonyabb Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén és Zala megyében.

A másodikként megjelölt szakképzettségek között a fizikaiak dominálnak (17,6%), ezután következett az „egyéb szellemi” szakképzettség (12,8%), majd a technikai végzettség (9,3%). Említésre méltó még a pedagógus szakma, amit a polgármesterek 8,5, és a mérnök, amit a válaszolók 7,7 százaléka szerzett meg másodikként.

Második szakképzettséget a válaszolók több mint egynegyede, összesen 375 polgármester jelölt meg. Ha e kettőt összevonjuk, fizikai jellegű szakképzettséggel rendelkezik összesen a polgármesterek 42,6 százaléka, technikus végzettséggel 27,3, mérnökivel 17,7 százalék. A polgármesterek 18,5 százalékanak pedagógus, 7,2 százalékanak agrár jellegű diplomája van. Az orvosok, gyógyszerészek, állatorvosok aránya 3,5–3,5, a közigazdáké 1,6 százalék. Közigazgatási jellegű képzettsége mindössze 3,9 százaléknak volt. Az egyéb diplomások aránya mintánkban összesen 9,5 százalék.

A KSH felvételében – ahol feltehetően csak egy szakképzettséget kérdeztek – a műszakiak dominálnak 28,8 százalékos aránnyal, ezt követik 20,3 százalékkal a mezőgazdasági képzettségűek.

A két felvétel eltérő arányai feltehetően besorolási, meghatározási metodikák különbözőségéből eredhetnek.

A szakképzettségi térkép igen változatos. A gyakorlatiasabb típusú szakképzettségek gyakoribb előfordulása a települések

döntően falusi jellegéből adódhat. Úgy látszik, az önkormányzatok első embereinek kiválasztásában nem annyira a paragrafusok közti eligazodás, vagy a pénzügyi kérdésekben való jártasság a fő szempont. Valószínűsíthető, hogy az önkormányzatok feladatainak, szerepének változása, az önállóság megnövekedése később más kritériumokat tesz majd fontossá a polgármesterek kiválasztásában. (Ez a következő felvétel esetében vizsgálható és vizsgálandó lehet.)

A szakképzettség tekintetében a kor szerinti különbségek elsősorban a negyven év alattiak esetében tapasztalhatók: mérnökök és agrármérnökök közülük lettek a várhatónál nagyobb arányban polgármesterek. Pedagógusok közül inkább az ötven év felettek közül kerültek a mintaátlagnál nagyobb arányban erre a posztra. Közigazgatási végzettségűek, jogászok, orvosok a nagylétszámú középkorosztályban vannak kissé túlreprezentálva mintánkban. Hasonló a helyzet a technikusok és az egyéb szellemiek esetében is.

Az új polgármesterek mind iskolai végzettségüket, mind szakképzettségüket tekintve *már megválasztásuk előtt jelentősen túlléptek szüleik társadalmi státusán*. A 6. táblázat az apa és az anya iskolai végzettségével, a 7. táblázat pedig a szülők foglalkozásával hasonlítja össze megkérdezetteink adatait.

6. TÁBLÁZAT

A polgármesterek és szüleik végzettsége

(százalékban)

iskolai végzettség	az apa	az anya	a polgármester
8 általános alatt	36,8	44,7	0,0
8 általános (polgári)	25,6	32,6	3,8
szakmunkásképző	10,1	3,1	9,5
érettségi	7,9	4,2	40,2
főiskola, egyetem	6,6	2,8	44,0

Láthatjuk, hogy az apáknak csak 15 százaléka jutott el az érettségi vagy magasabb iskolai fokozat megszerzéséig, ezzel szemben a gyermekek (megkérdezett polgármestereink) 88,2 százaléka végzett legalább középiskolát.

Vajon van-e különbség az apák iskolai végzettségében településtípusonként?

Azt nem tudjuk, hol élnek a szülők ma, de a városban megválasztott polgármesterek (6,2%) szüleinek korabeli tanulási esélyei felsőfokú iskolákban – mindkét szülő esetében – 4-5-ször magasabbak voltak, mint a községekben megválasztott polgármesterek szüleinek.

Nem áll fent viszont ez az összefüggés az apákat illetően a vezető állás elnyerésére; a községi polgármesterek apáinak közel négyszer akkora esélye volt a vezetővé válásra, mint a városiak apáinak.

7. TÁBLÁZAT

A szülők foglalkozása és a polgármester beosztásai

(százalékban)

foglalkozás, beosztás	az apa	az anya	a polgármester	
			első beosztása	utolsó beosztása
vezető értelmiségi	4,6	1,2	27,2	60,2
egyéb értelmiségi	4,9	2,6	8,4	5,5
egyéb szellemi	6,1	5,8	15,7	8,4
munkás	37,2	16,2	37,6	14,4
mezőgazdasági fizikai és önálló vállalkozó	33,2	15,5	4,2	2,6
kisiparos- kiskereskedő	3,5	3,0	2,8	4,2
háztartásbeli	0,0	45,8	0,0	0,0
nyugdíjas	3,9	4,0	0,0	0,0
egyéb	6,6	4,9	4,1	4,7

Mindebből levonhatjuk azt a következtetést, hogy a múltban jóval könnyebb volt diplomát szerezni városon, viszont ezt falun lehetett nagyobb eséllyel vezető pozícióvá konvertálni.

A polgármester-szülők foglalkozását önmagában csak korlátozott érvénnyel elemezhetjük, mert kérdőívünkéből – más lévén a központi kérdés – nem derül ki egyértelműen, hogy mennyi az aktív kereső, nem kérdeztünk rá az esetleges munkanélküliségre sem. A háztartásbeli nők magas aránya mögött azonban mindkét esetben okkal feltételezhetjük, hogy az idősebb falusi asszonyok jelentős része jelenleg is mezőgazdasági fizikai munkát végez a háztájiban, illetve a saját földön. Szellemi foglalkozása csak az anyák 10 százalékának volt.

A jelenlegi polgármesterek 35,6 százaléka tehát már pályakezdőként értelmiségi foglalkozást űzött, a szülők generációjából viszont az apáknak csak 9,5 és az anyáknak 3,8 százaléka. Az iskolai végzettség adatai ebből csak 6,6, illetve, 2,8 százaléknyi diplomást jeleznek. A különbség lehet az adatszolgáltatás (-felvétel) hiányossága, de adódhat abból is, hogy (legalábbis a nyolcvanas évekig) diploma nélkül is lehetett vezető állásba jutni.

A diplomások arányának 30 százalékos emelkedése a polgármesterek első és megválasztásuk előtti utolsó beosztása között jelzi, hogy a megkérdezettek egyharmadánál *legalább* egylépcsős *intragenerációs mobilitás* lejátszódott. A diplomások rétegének növekedése a jelenlegi polgármesterek körében elsősorban a munkás foglalkozásokból való továbblépéssel történt. A mezőgazdasági foglalkozásról a mai polgármesterek zöme már pályája kezdetén letett, az apáknak még 33, gyerekeiknek már csak 4,2 százaléka kereste kenyerét valaha a mezőgazdaságban. Mindez jól beleillik az elmúlt évtizedek falusi családi karrierépítési trendjébe. További elemzés nélkül is megállapíthatjuk, hogy a települések élére *olyan embereket választottak* a polgárok, *akik* a helyi viszonyok között *sikeresek*

voltak, karriert csináltak, de legalábbis dinamikusnak, *fejlődőképesnek bizonyultak*.

A polgármesterek vezetővé válásával kapcsolatban azt tapasztaltuk, hogy egy városi polgármester esetében 1,6-szer nagyobb volt az esélye annak, hogy már megválasztása előtt is vezető állást töltött be, mint egy községinek. Feltehető, hogy városban az ismertséget és a jelöltséget jobbra így lehetett elérni, megszerezni.

Azok a polgármesterek, akik eddig nem tartoztak a vezetők közé, megválasztásukkal kerültek be a *helyi elitbe*. A korábbi vezetőknek az a része is, amely annak idején nem tartozott a helyi nómenklatúrába, vagyis kevésbé fontos posztot töltött be, polgármesterré választását *emelkedésként* élhette meg. Egyértelműen emelkedett a társadalmi státusa a mintegy 16 százaléknyi egykori munkásnak, és a 14 százalékot kitevő korábbi egyéb szellemi foglalkozásúnak. Az 52 vállalkozó, illetve önálló gazda polgármesterré válása presztízs- és politikai nyereség, de például anyagi jólétük ezzel – mint később látni fogjuk – nem feltétlenül emelkedett.

A 8. táblázat a KSH adataival összevetve is alátámasztja eddigi megállapításainkat.

8. TÁBLÁZAT

A polgármesterek megoszlása aszerint, hogy milyen társadalmi csoportból rekrutálódtak

(százalékban)

	utolsó beosztásuk					
	vezető értelmiség	egyéb értelmiségi és szellemi	ipari munkás	vállalkozó	önálló gazda	egyéb
saját vizsgálat	60,2	13,9	15,8	4,2	1,2	0,4
KSH felvétel	64,4	13,0	16,6	3,1	1,9	0,4

Saját felvételünkben 5,3, a KSH vizsgálatában 0,6 százalékról nem áll a rendelkezésünkre adat.

Az intragenerációs mobilitás mértékét jelzi az is, hogy a polgármesterek 22,8 százaléka megválasztása előtt egyetlen foglalkozást űzött, 25,2 százaléka kettőt, 24,0 százaléka hármat és 15,3 százaléka négyet. Öt vagy több foglalkozása a megkérdezettek 8,4 százalékának volt.

Érdekelt minket az is, hogy a megkérdezetteknek *volte közigazgatási gyakorlatuk* polgármesterré választásuk előtt.

Erre 436 polgármester válaszolt *igennel*. Az összes polgármester 24 százaléka tanácselnök volt, 2,4 százalékuk vb-titkár, további 5,4 százalék egyéb tanácsi munkatárs. Összességében tehát a *válaszoló*k 31,8 százalékának volt köze korábban is az *államigazgatási, helyi közigazgatási* tevékenységhez. Ezek a polgármesterek átlagosan tíz és fél évet töltöttek az apparátusban. Egyötödük csak egy-két évet dolgozott tanácsnál, 24 százalékuk pedig 3-5 évet. A tanácsi gyakorlattal rendelkező polgármesterek felének legalább hat éves tanácsi gyakorlat van a háta mögött. Majdnem egyötödük pedig 16 évnél is hosszabb ideig gyűjthetett tapasztalatot a közigazgatásban. A legtapasztaltabb 3,5 százalék 22 éven át vagy annál is hosszabb ideig dolgozott tanácsnál.

Településtípusonként vizsgálva kitűnik, hogy a falvakban inkább megválasztottak olyan személyeket polgármesternek, akik korábban *tanácselnökök* voltak, mint a városokban. Ugyanakkor a városi polgármesterek között a várhatónál nagyobb arányban szerepelnek mintánkban olyanok, akik korábban valamilyen (nem elnöki) tisztséget töltöttek be a tanácsnál.

Mindkét településtípusban szükség volt tehát a régi közigazgatási szakemberekre is, de – úgy tűnik – a városokban jobban tudták nélkülözni, illetve újakkal helyettesíteni azokat, akik exponáltak magukat a régi rendszerben. Meg kell jegyeznünk, hogy postán kiküldött kérdőívünk nem tudott fényt deríteni arra, milyen arányban alkalmazzák a régi szakembereket a

saját önkormányzatukban, illetve mekkora azok aránya, akiket otthon ugyan nem, de a szomszédos települések valamelyikén alkalmaznak közigazgatási posztokon.

CSALÁDI KÖRÜLMÉNYEK

A polgármesterek túlnyomó többsége házasságban él.

9. TÁBLÁZAT

A polgármesterek megoszlása családi állapotuk szerint

(százalékban)

	hajadon/nőtlen	házas	özvegy	elvált
saját vizsgálat	4,7	89,1	1,5	2,2
KSH felvétel	5,7	90,6	1,4	2,1

A házastársak (többségükben tehát az új helyi „first lady”-k) jelenlegi foglalkozásukat tekintve a következőképpen oszlanak meg:

10. TÁBLÁZAT

A házastársak foglalkozása

(százalékban)

vezető	6,9
egyéb értelmiségi	20,8
egyéb szellemi	31,3
munkás	14,6
mezőgazdasági fizikai	2,1
háztartásbeli	6,9
nyugdíjas	5,1
egyéb	0,6
nem válaszolt, nincs házastársa	5,5

A polgármesterek 59 százalékának házastársa szellemi foglalkozású.

A nők többsége is kereső (vagy kereső volt), csak 6,9 százalékuk háztartásbeli.

A házastársak foglalkozása és a polgármesterek iskolai végzettsége között *erős korreláció* mutatkozott. A szokásos összefüggés – vagyis hogy a magasabb iskolai végzettségűek házastársai általában magasabb végzettséget igénylő foglalkozásokat űznek – ezúttal is igazolódott, emellett azt találtuk, hogy a csak általános iskolát végzett polgármesterek házastársainak a zöme (38,8%) háztartásbeli, 22,4 százaléka munkás, egytizede a mezőgazdaságban dolgozik. Ezek az arányok a munkás foglalkozásúaknál másfélszer, a háztartásbeliek és a mezőgazdaságban dolgozók között ötször akkora, mint a mintaátlagok. A főiskolát, egyetemet végzett polgármesterek házastársainak 8 százaléka vezető állású, 38 százaléka egyéb értelmiségi, egyharmada „egyéb szellemi” és csak 9 százaléka munkás. Azoknak az aránya, akiknek a házastársa értelmiségi, másfélszer nagyobb a mintaátlagnál.

Az érettségizett polgármesterek közül azok vannak kissé túlreprezentálva, akiknek vezető állású, illetve egyéb szellemi foglalkozású házastársa van.

A polgármesterek megválasztás előtti utolsó beosztásának és a házastársak foglalkozásának összevetése lineáris függőséget mutat ki a két változó között. A vezető beosztásúaknak zömmel értelmiségi (30,4%) és szellemi (35,6%) foglalkozású házastársa van, közel egytizedüknek pedig a házastársa is vezető. A szellemi foglalkozásúakból, illetve vállalkozókból lett polgármestereknek a házastársai is – a vártnál nagyobb arányban – a vállalkozók közül kerülnek ki.

A szakmunkásokra és a fizikaiakra is érvényes ez a szabályosság, az ilyen foglalkozású polgármesterek házastársai a véletlennél jóval nagyobb arányban találtak házastársat a fizi-

kaiak köréből. A polgármesterekre is igaz tehát a „suba a subához – guba a gubához” elv.

A település típusa szerint is mutatkozott szignifikáns különbség a házasársak foglalkozásában: a tízezer feletti lakosság-számú településeken (a városokban) másfélszer nagyobb volt az értelmiségi házasárssal együttélők aránya a vártnál.

A megkérdezett polgármesterek családjában – mint országosan is – (55,3%) két gyerek van; 17,1 százalék az egygyerekesek aránya, és 13,1 százalék a három- vagy többgyerekeseké. Ennél több gyermeke a megkérdezettek 2,9 százalékának volt. Ezek az adatok a vezető értelmiségiek általános gyermekszámánál magasabbak, mert esetünkben a falusi értelmiség elitjéről van szó, amely családokban általában nagyobb a gyermekszám. Nincs gyereke 123 polgármesternek (9%), a többiekéről nincs adatunk.

Polgármestereink életkorából adódik, hogy gyerekeik fele még az iskolarendszer különböző lépcsőfokait koptatja.

Az első három gyermek foglalkozását 1990-ben a következő tábla foglalja össze (csak a gyerekesek adatai):

11. TÁBLÁZAT

A polgármesterek gyerekeinek foglalkozása

(százalékos gyakoriság a polgármesterek arányában)

foglalkozás	1. gyermek	2. gyermek	3. gyermek
6 év alatti	6,9	10,8	4,7
általános iskolás	21,2	23,7	5,0
középiskolás	17,2	12,9	2,6
főiskolás, egyetemi hallgató	8,6	3,4	0,5
<i>dolgozik:</i>			
értelmiségi	8,4	4,0	0,7
egyéb szellemi	10,3	4,9	0,7
fizikai dolgozó	13,3	9,9	1,2
vállalkozó	1,2	0,9	0,3

A polgármesterek 53,9 százalékának elsőszülött gyermeke még iskolás, 18,7 százalékuknak van dolgozó gyermeke.

A gyerekek iskolázása és szakmaválasztása településtípusonként eltérő. A következő tábla azokat a pozitív eltéréseket mutatja, amelyek a két településtípusban az első, a második, illetve a harmadik gyerek tekintetében a mintabeli átlagos eloszláshoz képest mutatkoztak.

12. TÁBLÁZAT

Pozitív eltérések a polgármesterek gyermekeinek foglalkozásában településtípus szerint

(százalék)

foglalkozás	községi polgármesterek			városi polgármesterek		
	1. gyerek	2. gyerek	3. gyerek	1. gyerek	2. gyerek	3. gyerek
6 év alatt			2,6	4,3		
általános iskola	1,4	1,4				1,5
középiskola	0,7				4,7	5,1
főiskola, egyetem			8,8	10,7	13,1	
értelmiségi		4,2		4,2		11,2
egyéb szellemi	4,1	1,5	8,8			
fizikai dolgozó	5,1	4,5	2,9			
vállalkozó	6,2	6,0	8,8			

A községi polgármesterek elsőszülött gyerekei közül kevesebben jutottak el a magasabb iskolába, kevesebben választottak értelmiségi foglalkozást, de túlreprezentáltak az egyéb szellemi, a fizikai és a vállalkozói foglalkozási kategóriákban.

Hetvennégy városi polgármesternek van legalább egy gyereke. Ők már az első gyerek felsőszintű iskoláztatását is láthatóan jobban meg tudták oldani, az értelmiségi kategóriában náluk mutatkozik nagyobb pozitív eltérés a várható értékhez képest.

ANYAGI HELYZET, AZ ÉLETMÓD NÉHÁNY JELLEMZŐJE

Vizsgálatunk az eddigi felmérésektől abban különbözik, hogy nem korlátozódik a választott tisztségviselőkkel kapcsolatos politikai attitűdökre, hanem más irányból is próbálja körüljárni, kiket is választottunk polgármesternek. Mobilitással, anyagi helyzettel, életmóddal stb. kapcsolatos kérdéseket is feltettünk. Az anyagi helyzetre, életmódra vonatkozó kérdések eléggé kényesek, pontos válaszok nem várhatók, ezért csak vázlatos következtetések vonhatók le belőlük, s nyilvánvalóan szükség lesz további pontosításokra, finomításokra is.

A polgármesterek státusát, elfoglaltságát, jövedelmét egyaránt befolyásolja, hogy ezt a megbízatásukat főfoglalkozásként látják-e el.

A polgármesterek munkájukat 49,8 százalékban főállásban és 50,2 százalékban mellékállásban végzik. A kistelepülések jelentékeny arányt képviselnek (50% ezer fő alatti), s ezekben nincs szükség (és pénz) főállású polgármesterekre.

13. TÁBLÁZAT

A polgármesterek státusa településnagyság szerint

(százalékban)

lakosság száma (fő)	főállású	mellékállású
500 és alatta	3,7	53,1
501- 1 000	14,8	28,1
1 001- 2 000	31,5	14,2
2 001- 5 000	29,9	4,3
5 001-10 000	9,1	0,3
10 001 és több	11,1	-
összesen	100,0	100,0

Hozzátehetjük azt is, hogy az 500 főnél kevesebb lakosú falvakban a polgármesterek 93,7 százaléka, az 501-1000 lakosú településekben 66,2, az 1001-2000 lakosúak esetében 31,7 százaléka mellékállásban végzi munkáját. Ennél nagyobb lélekszámú településeknél elenyészővé válik a mellékállásúak aránya.

A felmérés kérdései között szerepelt a bérek, valamint az anyagi helyzet vizsgálata.³

A kép igen differenciált, de ez abból is adódik, hogy a mellékállású polgármestereket is csak az e megbízatásukért járó tiszteletdíjukról kérdeztük, az itt szereplő adat tehát nem nyújt felvilágosítást jövedelmi helyzetükről.

14. TÁBLÁZAT
A polgármesterek havi bruttó fizetése

(Ft és százalék)

fizetési kategóriák	megválasztás előtt	megválasztás után
7 500 és alatt	9,0	21,9
7 600–10 000	11,1	14,3
10 100–20 000	48,6	18,6
20 100–30 000	25,2	25,1
30 100–40 000	4,7	12,6
40 100 és több	1,9	7,4
összesen	100,0	100,0

A megválasztás előtt a kérdezettek 68,7 százaléka 10–20 ezer forint között keresett. Mivel tudjuk, hogy ezek az emberek zömmel korábban is vezető értelmiségiek voltak (60,3%-ban), a kép lesújtó. Ezekben a bérekben tetten érhető a vidék lemaradása, különösképpen a kistelepülések hátrányos helyzete.

A főállású polgármesterek átlagos fizetése 20 és 30 ezer forint között volt.

15. TÁBLÁZAT

A főállású polgármesterek havi fizetése

fizetési kategóriák (Ft)	százalék
7 500 és alatt	0,5
7 600-10 000	0,8
10 100-20 000	10,7
20 100-30 000	49,2
30 100-40 000	25,1
40 100 és több	14,2

A mellékállású polgármesterek közel fele (43,5%) a legalacsonyabb, 28,5 százaléka a második és 26,8 százalék a harmadik kategóriába tartozik, tehát 98,8 százaléuk húszezer forintnál kevesebb tiszteletdíjat kap (lásd a 16. táblázatot).

Ha a megválasztás előtti béreket vesszük szemügyre a főállású polgármestereknél, akkor szemmel látható, hogy a zömöt képviselő kategóriák 10-10 ezer forinttal feljebb léptek és ezzel a 20-40 ezer Ft-os fizetési sávba kerültek. Természetesen tekintetbe kell venni, hogy időközben mintegy 36-37 százalékos infláció volt, és a magasabb fizetéssel gyakorta adósáv eltolódás is együtt járt, így a polgármesterek társadalmi státusukban emelkedtek, de jövedelmi helyzetük – legalábbis megválasztásuk okán – nemigen javult.

A képet tovább árnyalhatjuk. A megkérdezett polgármesterek zöme 2000 fő alatti lakosságszámú településekről való. Az 500-nál kisebb településeken 63,4 százaléuk alig 7500 Ft-os fizetést ér el, 501-1000 lakosú falvakban 7600-10 000 Ft között keres 22,7 százalék, és 10 100-20 000 Ft a keresete 36,5 százaléknak. Az 1001-2000-ig terjedő lélekszámú falvakban a polgármesterek 25,1 százalékanak fizetése 10 és 20 ezer forint közé, 50,2 százalékanak a fizetése pedig 20 és 30 ezer közé esett (lásd a 17. táblázatot).

A főállású polgármesterek zöme 20 és 30 ezer forint között

16. TÁBLÁZAT

A polgármester állásának jellege és a fizetés összefüggése

fizetési kategória Ft	főállású (50,4%)	nem főállású (49,6%)	összesen	főállású (50,4%)	nem főállású (49,6%)
7500 és alatta	1,1	98,9	100	0,5	43,5
7600-10 000	1,2	98,8	100	0,3	28,5
10 100-20 000	28,9	71,1	100	10,7	26,8
20 100-30 000	99,7	0,3	100	49,2	0,2
30 100-40 000	98,7	1,3	100	25,1	0,3
40 100 és több	95,6	4,4	100	14,2	0,7
összesen				100,0	100,0

17. TÁBLÁZAT

Polgármesteri fizetések kategóriái és a lakosság szám összefüggése

(százalékban)

lakosság szám	7 500 Ft és alatta	7 600- 10 0000 Ft	10 100- 20 000 Ft	20 100- 30 000 Ft	30 100- 40 000 Ft	40 100 és több	összesen
500 és alatt	63,4	24,5	8,3	2,7	0,3	0,8	100
501- 1 000	16,5	22,7	36,5	20,0	3,5	0,8	100
1 001- 2 000	2,5	11,3	25,1	50,2	9,5	1,4	100
2 001- 5 000	0,5	0,5	16,1	43,9	34,6	4,4	100
5 001-10 000	-	1,8	-	16,1	51,8	30,4	100
10 001 és több	-	-	-	-	20,9	79,1	100
500 és alatt	81,1	47,4	12,4	3,0	0,7	3,4	
501- 1 000	15,6	33,1	41,3	16,9	6,0	2,3	
1 001- 2 000	2,6	18,3	31,6	47,2	17,9	4,5	
2 001- 5 000	0,4	0,6	14,7	29,9	47,0	10,2	
5 001-10 000	-	0,6	-	19,2	19,2	19,2	
10 001 és több	-	-	-	9,3	9,3	6,2	
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	

keresett, a mellékállásúak a 7500–10 000 forint közötti mezőnyben voltak.

A *polgármesteri fizetések a főállásúak esetében 30 200 forintos átlagot mutatnak*, míg a mellékállásúaknál az átlag 9100 forint. 1990-es országos összehasonlításban tehát a főállású polgármesterek havi bruttó átlagbére az országos átlagénak 2,5-szerese.

A törvényi előírás szerint a polgármesteri fizetés a miniszteri bérek 30-80 százalékát érhetette el.

A felső határ a felvétel időpontjában havi bruttó 65 000 forintnak felelt meg. A főállású polgármesterek azonban átlagban ennek 46,5 százalékát érték el, tehát inkább az alsó határhoz estek közel. Az ún. társadalmi megbízatású polgármesterek tiszteletdíja a miniszteri fizetés 5-25 százalékát képezhette. A 9100 forintos, félállású polgármesteri átlagfizetés a miniszterinek átlagosan 14 százalékát jelentette, ez is az alsó határhoz esik közelebb.

A polgármesterek döntő többsége hosszú évek óta az adott településen (93,9%-uk községekben) él. Jelentős arányban középkorosztályú, családos emberekről van szó, így természetesnek tekinthető, hogy 8,7 százalékuk *saját vagy házasársa lakásában* lakik, 7,7 százalék pedig főbérlő. Az országos statisztikai adatok szerint 1990-ben a községekben a lakások 97,3 százaléka volt magántulajdonban.

A komfort szintjét, a lakás minőségét jelzi a *szobaszám*. A polgármesterek 21,5 százaléka kétszobás, illetve ennél kisebb lakásban lakik – ezek nyilván a fiatalabb korosztályúak –, 3-4 szobás lakással rendelkezik 55,2 százalék és 5-6 szobás lakásban lakik 18,4 százalék. A lakóhely jellege és a szobaszám nyilvánvalóvá teszi, hogy jelentős arányban háztulajdonnal rendelkeznek a polgármesterek. Az országos adatokkal való összehasonlítás itt is a polgármesterek javára billenti a mérleget. (KSH adatok szerint a falusi lakosok 63,4%-ban laknak 2 vagy ennél kisebb szobaszámú lakásban. 2,5-3,5 szobás lakás-

ban él a falusiak valamivel több mint egyharmada, 4 vagy ennél többszobás lakásban lakik 3%-uk.)

A magyar *telefónia* siralmas helyzetben van. 1990-ben ezer lakosra 17,7 távbeszélőállomás jutott. A főállomások 26,6 százaléka közületeknél volt felszerelve, s e tekintetben is a kistelepülések vannak a legmostohább helyzetben. Mindezt figyelembe véve nem meglepő, hogy a megválasztott polgármesterek 64 százalékanak nem volt 1990-ben telefonja. A telefonnal rendelkezőknél lehetséges, hogy a közszolgálati és a magántelefon egybeesik.

Az utóbbi évtizedekben már a társadalmi státus fontos mutatója volt a *személygépkocsi*. Hasonlóan a telefonhoz, az autó a polgármesterek számára létszükségletnek tekinthető, s így fontos pozitívum, hogy 88,4 százaléuk rendelkezik vele. (Az ún. szolgálati gépkocsi felvételünk idején még nem volt a polgármesterek között elterjedve. Ennek vásárlására a nagyobb települések 1991-ben kaptak jogot.) Megjegyezzük, hogy a polgármesterek gépkocsi-használatra bizonyos átalánytérítést kapnak.

A vidék közlekedési helyzetét az alábbi adatok érzékeltetik: 1980–1990 között 184-ről 204-re nőtt azon települések száma, ahol volt helyi autóbushálózat, viszont a távolsági hálózatba bekapcsolt helységek száma ugyanebben az időközben 3 073-ról 3 038-ra csökkent!

A polgármesterek egynegyede *telekkel, illetve nyaralóval* is rendelkezett.

Külön kérdéscsoportban szerepeltek a *szabadidő eltöltési szokások*. A válaszokból elsősorban a falusi értelmiségiek szokásait ismerhetjük meg. 1370 megkérdezett polgármester közül 1110 említett egyetlen tevékenységet és 636 többfélét. A szabadidős tevékenységekből gyakorisági skálát és három csoportot képeztünk.

18. TÁBLÁZAT
A szabadidő szerkezete

	a tevékenységek aránya (%-ban)	
a) Jellegzetesek:		
1. kertészet, szőlészet, borászat	20,7	az összes szabadidős tevékenység 60,8%-a
2. sport	17,0	
3. olvasás	13,6	
4. vadászat, horgászat	9,5	
b) Említésre méltók:		
5. természetjárás, utazás	7,8	az összes szabadidős tevékenység 21,5%-a
6. kézimunka, főzés, barkácsolás	6,9	
7. művelődés	6,8	
c) Elenyésző arányúak:		
8. háztáji állattenyésztés	2,6	az összes szabadidős tevékenység 7,7%-a
9. hobbi állattartás	1,9	
10. foto, video, tv, rádió	1,7	
11. család, gyerekevelés	1,5	

A válaszolók 5 százaléka „egyéb tevékenységet” jelölt, a társasági életet mindössze 0,7 százalékkal, 4,2 százalékkal pedig azt válaszolta, hogy nincs szabadideje, dolgoznia kell.

Az általunk ismert szabadidős felmérések, amelyeket a falusi értelmiség vagy a fizikai dolgozók körében végeztek, hasonlóképpen a *kerti tevékenységeket* jelezték fő szabadidős tevékenységként. Ennek a családi háztartásban jövedelem-kiegészítő, önálló szerepe van, de fontos a rekreációs funkció is.

A sport viszonylag magas részesedéssel szerepel, de nem tudjuk, hogy ez aktív tevékenység-e, vagy csupán rendezvények látogatását jelenti. Az olvasás ugyan magas arányt ért el a többi tevékenységhez viszonyítva, de értelmiségiokről lévén szó, nem tekinthetjük soknak. Azt sem tudjuk, hogy ez újságok,

folyóiratok vagy könyvek olvasását jelenti-e. Elképzelhető, hogy a polgármestereknek sok hivatalos olvasnivalójuk van, s ez „szabad” idejüket is igénybe veheti. A nők 34,6, a férfiak 11,4 százaléka válaszolta, hogy olvas szabadidejében. A művelődésben is a nők az aktívabbak.

A többi számba vett tevékenység elemzésekor szembeötlő a rádiózás, tévézés szokásosnál kisebb aránya. Feltűnően háttérbe szorul a családi foglalatosság, a gyermeknevelés. Ez utóbbit a szociológiai felvételek inkább városi gondként szokták megjelölni.

A falusi társadalom „modernizálódásának”, széttöredezésének, az individualizálódásnak a jele a *társasági élet csökkenése*. Az itt tapasztalt szinte teljes hiánya azt is jelezheti, hogy a politikai gondolkodás nyilvános pluralizálódása – legalábbis átmenetileg – a baráti társaságokat és a szomszédságokat is gyanakvóvá, visszahúzódóvá teheti egymással szemben, ami rövid távon a társas kapcsolatok sorvadását, beszűkülését jelentheti.

A szabadidő a megkérdezettek 36,3 százalékánál munkához kapcsolódott, munkával *töltött idő volt*. Ez megegyezik a hazánkban tapasztalható tendenciákkal, legfeljebb a mértékek különböznek. A felvételtől kiviláglik, hogy a polgármesterek többsége családos ember és férfi. Házastársukkal együtt a háztáji vagy mezőgazdasági kistermelési tevékenységből minden bizonnyal kiveszik részüket. A háztáji állattenyésztés, hobbi állattartás főként férfi munka. A rádiózásra, tévézésre a nőknek kevesebb az idejük, míg a családdal törődés teljesen az ő reszortjuk.

A természetjárás, az utazás, a társas, családias szabadidő-eltöltés terén nincs számottevő különbség a nemek között. Nem csodálkozhatunk, hogy a kézimunka, főzés, barkácsolás kategóriában a nők vannak előnyben.

A szabadidő eltöltését általában befolyásolja a *szakképzettség jellege*. A válaszok szerint öt meghatározó szakképzettségi

csoport képezhető: *fizikai, technikus, mérnök, humán értelmi-ségi, egyéb szellemi* – ezekbe tartozott a válaszadók 86,2 százaléka.

A kertészet, szőlészet terén és a sportban vezetnek a fizikai szakképzettségűek, a technikusok és a mérnökök. Az olvasás, művelődés inkább a humán értelmiségre jellemző. A vadászat, a horgászat inkább a fizikai vagy ehhez közel álló szakképzettségű csoportok foglalatossága. A mintából képezhető csoportok elég kicsik, de a jelzett irányok más felvételeknél is hasonlóak.

A polgármesterek anyagi helyzete, életmódja tehát nem emelkedik ki, és nem tér el a falusi értelmiségétől. Valamivel előnyösebb a lakáshelyzetük, telefonnal, személygépkocsival való ellátottságuk, de jövedelmi helyzetük közvetlenül megválasztásuk után kedvezőtlen volt.

A POLGÁRMESTEREK PÁRTÁLLÁSA, VILÁGNÉZETE

Milyen a polgármesterek pártállása és milyen eszmei-vallási kötődések jellemzik őket? Milyen beállítottságú embereket is választottunk meg a helyi hatalom vezetőinek 1990 őszén? Akkortájt meglehetősen sok előítélet volt forgalomban a régi vezetők átmentéséről, a megfélemlített falusi lakosságról, akik nem merték leváltani a régi rendszer embereit, és így tovább. Mennyire relevánsak az állítások? Igaz-e, hogy az Európára és piacgazdaságra orientálódó progresszív törekvéseknek vidéken kevés a követője, sőt, hogy bizonyos területeken a régi emberek egyenesen fékezik, gátolják ezt a progressziót?

Nos, felvételünk – ha nem is közvetlen módon – ezekről a kérdésekről is nyújt információkat.

PÁRTTAGSÁG ÉS PÁRTPREFERENCIA

Első kérdésünk így hangzott: *Tagja-e Ön valamelyik pártnak?* A választ megtagadók aránya minimális (3,4%). Az alábbi táblázatba foglalt párttagsági arányok teljesen megfelelnek az országos képnek.⁴

A vizsgálatunkba kerülteknek tehát mindössze 17 százaléka volt valamelyik párt tagja, ebből 9,5 százalék kormánykoalícióhoz tartozó párté. Parlamenten kívüli párt tagja mindössze 1,7 százalék volt. Az ellenzéki pártok tagjai közül választották a polgármesterek 5,8 százalékát.

Azt is megkérdeztük, *mikor lépett be az adott pártba a polgármester.* Pontos válaszokat kértünk, az év, a hónap és a nap megjelölésével. A kérdésre 51 fő – a párttagok kevesebb mint egyötöde – nem válaszolt. 1989 előtt mindössze 14,2

19. TÁBLÁZAT
A polgármesterek párttagsága

párttagság	fő	százalék
MDF	57	4,2
FKgP	54	3,9
KDNP	19	1,4

SZDSZ	26	1,9
MSZP	50	3,6
Fidesz	4	0,3

MSZMP	7	0,5
egyéb helyi párt- vagy társadalmi szervezet	16	1,2

független	1091	79,6
nem válaszolt	46	3,4
összesen	1370	100,0

százalékuk lépett be valamelyik szerveződő pártba. A 20. táblázat jól mutatja, hogy a pártosodás fő folyamata 1989 folyamán és 1990 tavaszáig történt, a polgármesterek mintegy kétharmada (68%) ekkor csatlakozott valamelyik párthoz. A legtöbben (48%) 1989 utolsó negyedében és 1990 első harmadában léptek be.

20. TÁBLÁZAT
Mikor lépett be valamelyik pártba?

	N	százalék
1989 előtt	32	14,2
1989 (októberéig)	45	20,0
1989 utolsó negyedében	54	24,0
1990 első harmadában	54	24,0
1990 áprilisa után	40	17,8
összesen	225	100,0

Vajon összefügg-e az iskolai végzettséggel, hogy ki melyik pártba lépett be?

A nyolc általánost és/vagy szakmunkásképzőt végzett polgármesterek kissé túlreprezentáltak azok között, akik a kisgazdapárt tagjai, ugyanakkor a mintaátlaghoz képest kevesebb egyetemet végzettet találunk körükben. Az SZDSZ-ben a várhatónál kevesebb az érettségizettek száma, viszont több az egyetemi végzettségű.

A pártokon kívül állóktól azt is megkérdeztük, *gondoltak-e arra, hogy belépnek valamelyik pártba*. 91,5 százalékuk nem gondolt erre, 48 polgármester (4,3%) pedig nem válaszolt. Mindössze 49 polgármester fontolgatta az esetleges belépést, közülük 22-en a kormánykoalíció valamelyik pártjához, 19-en valamelyik ellenzéki párthoz, 7-en valamelyik egyéb helyi párt-hoz vagy szervezethez, 1 polgármester pedig az MSZMP-hez csatlakozást latolgatta. Ez is az előző kérdésnél tapasztaltakat támasztja alá: akik a helyhatósági választásokig nem léptek be valamelyik pártba, azok a választások után sem nagyon gondoltak belépésre.

Mindezt egy *pártszimpátiára* vonatkozó kérdés egészítette ki: *ha belépésre nem is gondolt, mégis van-e olyan párt, amely a megkérdezett számára szimpatikusabb a többinél*. Erre a kérdésre mindössze negyvenhatan nem válaszoltak (lásd a 21. táblázatot).

A válaszolók közel fele nem nevezett meg számára rokonszenves pártot, a többiek esetében pedig igen nagy a szóródás. Bár elég sokan kerültek az „egyéb” pártok szimpatizánsai közé, itt most csak a parlamenti pártokat választók szimpátiáit említjük meg: az *ellenzéki pártok* iránt összesen kétszer akkora arányban (18,4%) tanúsítottak rokonszenvet, mint a koalíció pártjai iránt (9,2%).

Az ellenzéki pártokon belül a Fideszt kétszer akkora arányban tartották szimpatikusnak a polgármesterek, mint az SZDSZ-t.

21. TÁBLÁZAT
A legrokonszenvesebb párt

	fő	az összes válasz százalékban	azok százalékában, akiknek van rokonszenves pártjuk
MDF	55	4,0	7,8
FKgP	36	2,6	5,1
KDNP	36	2,6	5,1

SZDSZ	71	5,2	10,1
Fidesz	143	10,4	20,3
MSZP	39	2,8	5,5

MSZMP	2	0,1	0,3
helyi párt vagy szervezet	17	1,2	2,4
egyéb párt és szervezet	260	19,0	36,9

nincs olyan párt	665	48,5	-
nem válaszolt	46	3,4	6,5

Azok között, akik találtak számukra rokonszenves pártot, a parlamenti pártokra „szavazók” aránya 54,9 százalék, míg a parlamenten kívüli pártokra összesen 39,7 százalék voksolt. A parlamenti pártokon belül lényegesen nagyobb az ellenzékiek iránti rokonszenv, mint a kormánypártok iránti (36,9, illetve 18,0%). Az egyes pártok közül a Fidesz iránt nyilvánult meg a legnagyobb szimpátia (20,3%), s ez összhangban állt a választások után végzett közvélemény-kutatásokkal.

Megkérdeztük a polgármesterektől, hogy a választások előtt milyen társadalmi, politikai szervezetnek voltak tagjai.

A polgármestereknek valamivel több mint egyharmada volt tagja az állampártnak, s ez nem igazolja a tömeges átmentésről szóló híreszteléseket. Egyéb szervezetnek 578 polgármester (42,3%) volt tagja, ami azt mutatja, hogy ezek az emberek korábban is szívesen foglalkoztak közéleti kérdésekkel, valószínű, hogy a megválasztásukhoz szükséges ismertséget is ezekben a szervezetekben szerezték.

22. TÁBLÁZAT

A polgármesterek korábbi szervezeti tagsága

	fő	százalék
MSZMP-tag volt	502	36,7
nem volt MSZMP-tag	806	59,0
válaszhiány vagy nem válaszolt	58	14,3
összesen	1366	100,0

(Nincs adatunk 1,5%-ról.)

Megnéztük, vajon összefügg-e a pártok iránti mostani *szimpátia* azzal, hogy a kérdezett tagja volt-e korábban az MSZMP-nek. A pártszimpátiát firtató kérdésünkre válaszolók korábban párttagságuk szerint a következőképpen oszlottak meg:

Az MSZP-szimpatizánsok 79,4, a Fidesz-pártiak 53,6, az SZDSZ-szel rokonszenvezők 33,8 százaléka volt tagja azelőtt az állampártnak. Az MDF-fel szimpatizálók 25,9, a FKgP-t választók 22,2, a kereszténydemokratákkal rokonszenvezők 5,7 százaléka volt tagja az MSZMP-nek. A megnyilvánuló rokonszenv nem meglepő az MSZP vonatkozásában, viszont magyarázatra szorul a két ellenzéki párt esetében. A volt MSZMP-tagok egyharmada a Fidessel rokonszenvezett a kérdés idején, miközben a mintaeloszlás szerint ennek valószínűsége csak 22,1 százalék volt. Feltételezhető, hogy a parlamenti erőviszonyok kialakulása után azok, akik korábban az MSZMP tagjai voltak, e kérdésre válaszolva inkább jelöltek meg ellenzéki pártot, mint kormányon lévőt.

A két változó közti összefüggés nem lineáris, a mai pártszimpátia nem magyarázza a volt MSZMP-hez fűződő tagsági viszonyt, mégis, abból, hogy ma valaki melyik pártot találja rokonszenvesnek, 13,3 százalékos valószínűséggel megmondható, hogy tagja volt-e korábban az állampártnak.

Megnéztük, *függ-e a mai párttagság* (ez 233 polgármesterre vonatkozott) a *valamikori MSZMP-tagságtól*.

E két változó között szorosabb összefüggés mutatkozott,

mint az előzőek között. A Fidesz kivételével minden pártnál nagy volt az eltérés a várható gyakoriságtól. A kormánypártokba és az SZDSZ-be jóval többen léptek be, mint az függetlenség esetén várható lenne. A mai párttagság közel 21 százalékbán magyarázható az egykori MSZMP-tagsággal, míg a jelenlegi párttagság ismeretében közel 60 százalékos valószínűséggel megbecsülhető, ki volt tagja korábban az állampártnak.

VALLÁSOSSÁG, VILÁGNÉZET

Kérdésünk meglehetősen direkt volt: „Vallásos-e Ön?” A kérdésre negyvenötön nem válaszoltak (3,4%).

23. TÁBLÁZAT
A polgármesterek vallásossága

	fő	százalék
vallásos	664	48,6
nem vallásos	640	46,8
válaszhiány	63	4,6
összesen	1370	100,0

A vallásosaktól azt is megkérdeztük, hogy *mely vallás hívei*. Erre a kérdésre 13,6 százalékuk nem válaszolt.

24. TÁBLÁZAT
A vallásos polgármesterek felekezetek szerinti megoszlása

	fő	százalék
katolikus	464	63,4
református	124	16,9
evangelikus	22	3,0
egyéb vallású	15	2,0
vallásos a maga módján	8	1,1

Végül különféle felfogásokat, attitűdöket, értékeket soroltunk föl, s arra kértük a polgármestereket, jelöljék ki azt, amely a legközelebb, azt, amely közel áll hozzájuk, s végül azt, amely távol áll tőlük.

A felsorolt felfogások (zárójelben rövidített jelölésük és azok száma, akik reagáltak – pozitívan vagy negatívan – az adott értékekre):

a) erős nemzeti érzésű emberek	(NEMZETI: 405)
b) hívő emberek	(HÍVŐ: 405)
c) baloldali gondolkodású emberek	(BALOLDALI: 393)
d) demokratikus gondolkodású emberek	(DEMOKRATA: 985)
e) szabad gondolkodású emberek	(SZABADELVŰ: 495)
f) reformerek	(REFORMER: 410)
g) a rend és a stabilitás hívei	(RENDPÁRTI: 519)
h) konzervatív, hagyománytisztelő emberek	(KONZERVATÍV: 530).

Ez a kérdés tulajdonképpen egyfajta – eléggé differenciálatlan – szonda volt arra, hogy milyen emberi és politikai értékeket választanak az új helyi vezetők, ha személytelenül teszik föl nekik ezt a kérdést, ha csak általánosságban, tehát nem konkrét élethelyzetben kell dönteniük. Az egymást részben átfedő, de legalábbis egymást nem feltétlenül kizáró értékek közötti választással arról lehet információt szerezni, hogy milyen értékeket tartanak fontosnak és milyen emberi gondolkodásmódokat, jellemzőket utasítanak el – legalábbis a szavak szintjén – az új helyi vezetők.

Lássuk, melyek voltak azok az értékek, amelyek a leginkább foglalkoztatták az embereket.

A felsorolt felfogások közül minden megkérdezettnek hármat (legközelebb, közel, legtávolabb állót) kellett kiválasztania, így az előbbi felsorolásban szereplő számok összegéből

látszik, hogy senki nem hagyta ki ennek a kérdésnek a megválaszolását (lásd a 25/a, /b, és /c táblázatot).

25./a TÁBLÁZAT

A polgármesterek értékválasztása
(a kiválasztás gyakoriságának sorrendjében)

(százalék)

	nem választotta	legtávolabb áll	közel áll	legközelebb áll	összes
NEMZETI	70,4	12,4	10,9	6,2	29,6
HÍVŐ	70,4	5,8	16,5	7,2	29,5
BALOLDALI	71,2	16,9	8,6	3,2	28,8
DEMOKRATA	28,0	0,4	22,0	49,6	72,0
SZABADELVŰ	63,8	8,0	13,5	14,7	36,2
REFORMER	70,0	1,5	20,2	8,2	30,0
RENDPÁRTI	62,0	4,9	17,7	15,3	38,0
KONZERVATÍV	61,2	31,9	5,5	1,2	38,8

(N=1369)

Elsőként megállapíthatjuk, hogy a polgármesterekből a legnagyobb érdeklődést a DEMOKRATA rövidítéssel jelölt megfogalmazás váltotta ki (72% reagált rá). A KONZERVATÍV és a RENDPÁRTI megjelöléssel összefoglalt értékek, felfogások 38-39 százalékot készítettek választásra összesen. A legpozitívabbnak a DEMOKRATA bizonyult (a polgármesterek közel fele számára ez a legszimpatikusabb érték a felsoroltak közül), a RENDPÁRTI is igen közel áll az új települési vezetők felfogásához (17,7+15,3%), míg a KONZERVATÍV csoportba sorolt magatartás a vizsgálat idején, közvetlenül a választások után, kevésbé látszott elfogadottnak. Az erre reflektálók zöme (összesen a megkérdezettek közel egyharmada) elhatárolta magát tőle. Magas volt még a távolságtartás aránya a BALOLDALI (16,9%), és kisebb mértékben a NEMZETI felfogástól.

25./b TÁBLÁZAT

A közel és legközelebb állóként megjelölt felfogások sorrendje

(összegezve)

	összeg	súlyozott összeg
1. DEMOKRATA	71,6	121,2
2. RENDPÁRTI	33,0	48,3
3. REFORMER	28,4	42,9
4. SZABADELVŰ	28,2	36,6
5. HÍVŐ	23,7	30,9
6. NEMZETI	17,1	23,3
7. BALOLDALI	11,8	15,0
8. KONZERVATÍV	6,7	7,9

Ugyanezt a sorrendet kapjuk, ha a kérdésre adott válaszokat -1-től +2-ig skálába rendezzük és átlagot számítunk (-0,2 és +0,5 közötti értékek).

A „legtávolabb áll” minősítéseket külön elemezve két ponton eltér az értékek sorrendje attól, amit a „közel áll” válaszok alapján kaptunk.

25./c TÁBLÁZAT

A legtávolabb állók sorrendje

	összes válaszoló	
	százalék	fő
DEMOKRATA	0,4	5
REFORMER	1,5	21
RENDPÁRTI	4,9	67
HÍVŐ	5,8	80
SZABADELVŰ	8,0	109
NEMZETI	12,4	170
BALOLDALI	16,9	231
KONZERVATÍV	31,9	437

A RENDPÁRTI és a SZABADELVŰ itt „negatívabb” értékek, mint az előző mutató szerint.

A vizsgálat idején még éppen csak elkezdődött ezeknek a fogalmaknak a politikai rendszerváltásra jellemző újraértelmezése, az aktuális definíciók megvitatása és a nyilvános használat általi legitimálása. Ma már nemigen lenne értelme ezt a kérdést így föltenni. A fogalmak azóta új jelentéseket hordoznak, és nem egy esetben egyértelműbb a politikai háttérük. A „demokrata” ma közhely, túl általános, a „szabadelvű”, liberálisra fordítva, más konnotációt kapott, a „nemzeti” pedig semlegesből (kb. ugyanannyiban választották pozitív értéként, mint ahányan elhatárolták magukat tőle) kifejezetten pártpolitikai irányultságúvá degradáltatott.

Mindezen megfontolások ellenére megpróbáltuk kideríteni többváltozós elemzés segítségével, hogy az értékekkel kapcsolatos egyes mért változóink (BALOLDALI, NEMZETI, HÍVŐ, KONZERVATÍV, DEMOKRATA, SZABADELVŰ, RENDPÁRTI, REFORMER) indikátorul szolgálhatnak-e valamely *háttérben meghúzódó gondolkodásmód*, egyfajta attitűd-változó meghatározásához. Faktoranalízissel négy faktort képeztünk, amelyek együttesen 37,2%-át hordozzák az összes értékekkel kapcsolatos információnak. Az elsőt ANTIKOMMUNISTÁ-nak neveztük, ebben magas negatív értékkel szerepelt a BALOLDALI (.695), és e faktorhoz kapcsolódott leginkább a NEMZETI, de igen alacsony pozitív pontszámmal (.269). A második faktorba került a HÍVŐ (.545), a KONZERVATÍV (.518) és a DEMOKRATA, bár utóbbi alacsony értékkel (.426). Ezt JOBBKÖZÉP-nek neveztük el. A harmadik faktor egyedül a SZABADELVŰ változót tartalmazza (.774), amelyen azok kaptak magas értéket, akik a szabadon gondolkodókat tartják magukhoz közelállónak. Ez a faktor lett a LIBERÁLIS. A negyedik faktorba került a RENDPÁRTI (.561) és alacsony értékkel a REFORMER (.477). Ezt az új változót némileg önkényesen APOLITIKUS-nak neveztük el, itt azok érnek el magas értéke-

ket, akik szeretnének ugyan mérsékelt reformokat, de ennél fontosabbnak tartják a *rend és a stabilitás megőrzését*. Ez mintánkban a magyar társadalomnak azt a részét jeleníti meg, amely egyelőre nem kötelezte el magát politikailag, változásokat igényel, de már van vesztenivalója. *Radikális baloldali gondolkodásmódot az új polgármesterek körében nem lehetett kimutatni.*

HOGYAN LETT POLGÁRMESTER?

KIK TÁMOGATTÁK?

A polgármesterek arra a kérdésre, hogy polgármesterjelöltként vagy képviselőjelöltként (illetve helyi képviselőjelöltként) indult-e a helyhatósági választásokon – *közel háromnegyedrészben azt válaszolták, hogy eleve a polgármesteri székért indultak*, 19 százalékuk indult a polgármesterség mellett önkormányzati képviselőjelöltként is, illetve 4 százalék képviselőnek jelöltette magát. Mindössze 1 százalék volt a képviselőtestület által közvetve választott polgármesterek aránya. Ez abból adódott, hogy a polgármestereknek 93,9 százaléka községben végzi munkáját, s ezen belül is 73,1 százalék való kistelepülésekről. Az a tény, hogy a megválasztott polgármesterek háromnegyede jól mérte fel esélyeit, egyfelől azzal magyarázható, hogy egy részük korábban is a közigazgatásban dolgozott, a lakosság megismerhette szakértelmét, s ha erről pozitív tapasztalata volt, lényegében újraválasztotta őket. Másfelől a községekben a nagyjából kistelepüléseken élő, dolgozó polgármesterek reálisan érzékelhették, hogy kevés az esélyük az országgyűlési választásokon. Ezekkel az adatokkal teljesen egybecsengő eredményt hozott az említett KSH vizsgálat: 92 százalékuk *nem* jelöltette magát a parlamenti választásokon, és csupán 4,4 százalék szállt versenybe a parlamenti képviselői helyért.

Úgy tűnik, hogy a kistelepülések polgármesterjelöltjei alapvetően reménytelennek ítélték az indulást a parlamenti képviselőjelöltségért (csupán 2,4 százalékuk tett ilyen kísérletet). A 10 ezernél nagyobb lélekszámú településeken viszont már a polgármesterjelöltek 19,3 százaléka indult a parlamenti képviselői helyért is.

Az országgyűlési választásokon reális eséllyel csak párttámo-

gatással lehetett elindulni. Ezért az országgyűlési képviselőjelöltségért is ringbe szálló polgármesterjelölteknek csak 0,4 százaléka indult függetlenként, a többiek valamely párt által támogatott egyéni jelöltként, pártlistán vagy egy párt egyéni és listás jelöltjeként indultak el. Az alacsony elemszám miatt azonban igazán nem értékelhetők az országgyűlési választásokon indultak párttámogatottság szerinti megoszlására vonatkozó adatok.

Az önkormányzati választások politikai hátterét elemezve azt látjuk, hogy a megválasztott polgármesterek 67,6 százaléka párttámogatás nélküli független jelöltként, 14 százaléka függetlenként, de meghatározott pártok támogatásával, 15,3 százaléka párt vagy egyéb helyi szervezet jelöltjeként nyerte el a polgármesteri címet. Ez a tendencia nem meglepő, ha figyelembe vesszük a kis, pártoktól kevésbé megosztott települések meghatározó szerepét mintánkban és az országban. Az 1990. évi önkormányzati választások kérdéskörében az MTA PTI-ben készült elemzés is azt jelezte, hogy a polgármesterek 82,8 százaléka került ki a független jelöltek közül. Vizsgálatunkra is érvényes a megállapítás: „A falusi térségekben a közvetlen ellenőrzés és döntéshatás lehetőségai inkább adottak, mint a városokban. Az ideológiai szétszabdaltságok nehezebben nyertek teret ott, ahol a személyes ismeretségek dominálnak”⁵.

Adataink igazolják ezt az összefüggést: a községekben induló polgármesterek 75 százaléka volt független jelölt. A városi terepen indult polgármesterek esetében éppen az ellenkező tendencia érvényesült, itt már a közvetett választások miatt a pártkötődéseknek jelentőségük volt. Az itt nyertes polgármesterek 50 százaléka pártok színeiben indult, 30 százaléuk ugyan független jelöltként, de pártok támogatták, s csak 20 százaléuk volt teljesen független.

A KSH 1990-es vizsgálata is egybevág a fent említett tendenciákkal, a megkérdezett polgármesterek 82 százaléka függet-

len jelölt volt a kisebb településeken, a nagyobbak esetében viszont csupán 1,6 százalék.

Érdekes jelenség az is, hogy a községekben – ezt is jeleztük már – jó esélyük volt azoknak, akik már korábban közszolgálatot teljesítettek és elnyerték a köz bizalmát. Ezek között egykori tanácselnökök, elnökhelyettesek és vb-titkárok is vannak. A megkérdezett polgármesterek fele volt korábban is tanácstag. A független és a párttámogatással indult jelöltek között hasonló arányúak voltak a közéleti múlttal rendelkezők.

A kifejezetten párttámogatással megválasztott polgármesterek között a volt közéleti emberek 86,7 százaléka vb-titkárként működött.

A párttámogatással választott polgármesterek a teljes mintában 30 százalékos arányt képviselnek, akiknek közel fele független volt ugyan, de elfogadta valamely párt támogatását, illetve a másik fele kifejezetten párt(ok) jelöltjeként győzött.

Adataink megbízhatóságát kontrolláltuk az 1990-es önkormányzati választási vizsgálat eredményeivel.

26. TÁBLÁZAT

Párttámogatással nyert polgármesterek támogatóinak megoszlása
(százalék)

	1990. őszi választási eredmény	felvételünk*
kormánypárt	64,5	57,9
ellenzéki párt	24,1	31,4
egyéb	11,3	9,6

* Csak azt a pártot vettük figyelembe, amely a válasz szerint *elsősorban* támogatta a polgármestert.

A választási küzdelemben a pártok szívesen alkottak koalíciót. Vidéken – ahol a párttagok létszáma nem jelentős – ennek különösen nagy jelentősége volt. Itt is megmutatkozott, hogy a „pártköntös” mellett a személyes ismertségnek is nagy szerepe van és hogy ezek a koalíciók korántsem feleltek meg az

országosan tipikus koalíciós szövetségeknek. A párttámogatással induló polgármesterek 40 százalékát koalíciók támogatták. A koalíció vidéken az ellenzéki pártok számára hozott nagyobb eredményt. Választási nyereségét egy-egy párt jelentékenyen tudta növelni: az MSZP duplázott (mintegy 60 százalékkal), „javított” e koalíció által az SZDSZ, és duplázott ezen a módon a Fidesz, de a legkisebb kormánykoalíciós párt, a KNDP is 60 százalékkal javított ily módon eredményein. Az MDF is képes volt koalícióval megduplázni eredményeit, viszont a kisgazdák-nak a koalíció keveset hozott. Ha a párttámogatások megszólását tekintjük, a következő kép alakul ki:

27. TÁBLÁZAT

Mely pártok támogatásával nyerte el a polgármesteri címet?

(százalék)

MDF	7,9
FKgP	7,2
SZDSZ	4,4
KNDP	2,5
MSZP	2,5
Agrárszövetség	1,5
Fidesz	1,2
egyéb pártok	2,8
Függetlenek	66,9
összesen*	100,0

*Nem válaszolt 3,1%

A táblázatból leolvasható, hogy a pártok által támogatott polgármesterek esetében nincs igazán jelentékeny különbség az MDF és a kisgazdák „befutói” között, hiszen az utóbbi a vidék pártjaként szerepelt, s abban az időben még az MDF a maga nemzeti-népi karakterével falun is vonzotta a szavazókat. A KNDP ideológiája szintúgy falun jelentett nagyobb vonzerőt.

Az SZDSZ, MSZP, Fidesz inkább városi pártok, s a Fidesz

esetében vidéken nagyobb tartózkodás feltételezhető a túl fiatal jelöltekkel szemben. Az Agrárszövetség falun számíthatott nagyobb támogatásra, elsősorban olyan régiókban, ahol a kollektív típusú gazdálkodásnak mélyebbek a gyökerei.

A független változók összevetése során elemzésre érdemesnek tartottuk azt a kérdést is, vajon milyen összefüggés van a *polgármesterek párttámogatása és politikai, ideológiai értékvalasztása között*. Ezzel egyfelől a „függetlenek” arctalansága mögé tekintve, az értékorientációjuk alapján próbáltunk meg közelebb jutni politikai nézeteikhez, másfelől a párttámogatottság és értékiszerveződés közötti összefüggésekre kerestük a választ.

A független polgármesterek körében a legtöbben a DEMOKRATA rövidítéssel jelölt felfogást választották, amelyet magukhoz közel és még többen legközelebb állónak tartottak.

Ezt követően legtöbben a KONZERVATÍV, illetve a RENDPÁRTI értékekre reagáltak, de az előbbi inkább elutasították, az utóbbit csaknem azonos arányban „közel”, illetve legközelebb állóként jelölték meg.

A harmadik legmagasabb szimpátia-szavazatot a SZABAD-ELVŰ-höz társított értékek kapták, s emögött alig valamivel maradt el a REFORMER értékelése.

A független polgármesterek értékpreferenciáiban a középmezőnyt a HÍVŐ megjelölésű felfogás foglalta el, míg a legtávolabb állónak a BALOLDALI és a NEMZETI bizonyultak, de érdekes módon ez a két érték volt az, amely egyszersmind a legnagyobb szóródást mutatta a szimpátia és az ellenszenv között.

A különböző pártok által támogatott polgármesterek mintáján is megvizsgáltuk a különböző értékek preferáltsági megoszlását.

A Magyar Demokrata Fórum által támogatott polgármesterek körében a legmagasabb szimpátia értéke a DEMOKRATA felfogásnak volt – közel 90 százalékban választották. Ezt kö-

vette a HÍVŐ megjelölése, s harmadik-negyedikként legtöbben – azonos arányban – a REFORMER, valamint a RENDPÁRTI felfogást választották.

A leggyakrabban említett értékek között csak ötödikként jelent meg a NEMZETI. Az MDF támogatóitjai körében két nagyon *határozottan elutasított* felfogásmód jelent meg. Az elutasítás intenzitását tekintve az első helyen szerepelt – s ez igen érdekes jelenség, ha a párt mai arculatával összevetjük – a KONZERVATÍV.

Második helyen e tekintetben a BALOLDALI szerepel, míg az az érték, amely a legnagyobb szóródást mutatta, a SZABADELVŰ volt.

A felsorolt értékekre való reagálás tekintetében a *kisgazdapárt* által támogatott polgármesterek mutatták a legnagyobb válaszkészséget, szinte elenyésző volt azok aránya, akik nem válaszoltak.

A leginkább preferált érték itt is a DEMOKRATA volt, háromnegyed részük jelölte meg közel, vagy legközelebb állóként.

Második helyre a RENDPÁRTI került, a harmadik helyre pedig a HÍVŐ.

A „középmezőnyt” közel azonos említési gyakorisággal sorrendben a REFORMER, a SZABADELVŰ és a NEMZETI foglalta el.

A kisgazdapárt által támogatott polgármesterek körében a leghatározottabban – még az MDF-nél tapasztaltaknál is erőteljesebb mértékben – *elutasított érték* sajátos módon a KONZERVATÍV, míg második helyre e tekintetben, de ugyancsak az MDF-nél tapasztaltaknál nagyobb arányban, a BALOLDALI került.

A Kereszténydemokrata Néppárt által támogatott polgármesterek a leghatározottabban a DEMOKRATA és a HÍVŐ megjelölésű értékeket preferálták. Ezek mögött jóval elmaradt, de a harmadik leggyakrabban említett érték a NEMZETI volt.

A közepes gyakorisággal közel, vagy legközelebb állóként

említett értékek a REFORMER, a RENDPÁRTI, a SZABADELVŰ és a KONZERVATÍV mentalitás voltak. A három utóbbi érték esetében a válaszok megoszlása igen erős szóródást mutat, vagyis ezeket a mentalitásokat legtávolabb állóként is igen sokan említették.

A KDNP támogatottságú polgármesterek leghatározottabban a BALOLDALI mentalitást utasították el.

Azok a polgármesterek, akiket az SZDSZ támogatott, a két leginkább rokonszenves értéként csaknem azonos említési gyakorisággal a DEMOKRATA és a SZABADELVŰ fogalmakat említették.

Ettől jelentősen elmaradva, közepes gyakorisággal a REFORMER, a RENDPÁRTI, a HÍVŐ és a NEMZETI szerepelt még a támogatott értékek között.

A legtávolabb állónak tartották maguktól az SZDSZ által támogatott polgármesterek a KONZERVATÍV, és kisebb említési gyakorisággal a BALOLDALI mentalitást.

Nagyjából hasonló tendenciák, de lényegesen más arányok és hangsúlyok mutatkoztak a *Fidesz által támogatott* polgármesterek körében.

Közel vagy legközelebb állóként gyakoribb említéssel a DEMOKRATA érték került az első helyre, s ez után jóval lemaradva, a SZABADELVŰ és a REFORMER következtek hasonló arányban preferált értéként. Közepes említési gyakoriságot kapott az elfogadott értékek között a NEMZETI és a HÍVŐ is.

A *Fidesz által támogatott* polgármesterek körében a leghatározottabban elutasított mentalitás a KONZERVATÍV, és ennél jóval kisebb arányban, de második legnagyobb gyakorisággal távolállóként megjelölt érték a BALOLDALI volt.

Az értékpreferenciák tekintetében talán a *Magyar Szocialista Párt által támogatott* polgármesterek mutattak leginkább „papírforma” szerinti elrendeződést, a párt arculatának leginkább megfelelő értéknyilvánítást.

Legtöbben a DEMOKRATA mentalitást említették közel vagy legközelebb állónak. Ettől kissé elmaradva, de hasonló arányban és határozottan a közelálló kategóriába sorolva kaptak helyet a BALOLDALI és a REFORMER értékek.

Közepes gyakorisággal választották közel vagy legközelebb állónak a RENDPÁRTI, valamint a SZABADELVŰ mentalitást.

A legnagyobb gyakorisággal elutasított felfogás az MSZP által támogatott polgármesterek körében a KONZERVATÍV, s ettől jóval elmaradva második és harmadik helyen szerepelt hasonló arányban a NEMZETI és a HÍVŐ, bár e két utóbbi érték vonatkozásában a válaszok nagyobb szóródást is mutattak.

A TÖBBPÁRTRENDSZER

ÉS AZ ÖNKORMÁNYZAT MŰKÖDÉSE

A polgármesterek véleménye

Milyen pártok működnek az adott településeken? A kérdőívet visszaküldők több mint egyharmada egyetlen pártot sem jelölt meg, ami abból adódik, hogy a kistelepülések vannak túlsúlyban.

A mintába került települések egyötödében csak egy, 14 százalékában kettő, 12 százalékában pedig három párt működött. Négy vagy több pártról a polgármesterek 17,9 százaléka számolt be. Az MDF-et 28,8, a kisgazdapártot 48 százalékuk, az SZDSZ-t 27,8, a Fideszt pedig 9,6 százalékuk említette. Az MSZP a települések 22,4, az MSZMP pedig 11,7 százalékában működött. Az Agrárszövetségnek 51 településen (3,7%), egyéb pártnak 134 településen (9,8%) volt helyi szervezete.

Megkérdeztük, hogy a polgármesterek véleménye szerint helyben melyik a *legerősebb párt*, és ismerik-e személyesen annak helyi vezetőjét. Az eredményeket a 28. táblázat foglalja össze. (A harmadik oszlop arányai azt mutatják meg, hogy az egyes pártokat milyen arányban tartották legerősebbnek azokon a településeken, ahol egyáltalán működnek. Ennek alapján rangsoroltuk a pártokat a negyedik oszlopban.)

Azokon a településeken, ahol kisgazdapárti szervezet tevékenykedik, a polgármesterek több mint fele őket tartotta legerősebbnek. A szubjektív erőrangsorban a kisgazdákat a kereszténydemokraták és az MDF követik. Magas pontszámot kaptak még a különböző egyéb pártok és helyi szervezetek is, jelezve, hogy a *kisebb települések politikai színeképe és történései kevésbé függenek a parlamenti pártok aktuális erőviszonyaitól*, mint ahogy ezt az országos csatározások alapján gondolnánk. Érdekes még, hogy e szubjektív rangsorban az MSZMP

28. TÁBLÁZAT

A helyben legerősebb párt

pártok	a települések hány százalékában működik	legerősebb párt (általában)	a helyben működők közül	a pártok szubjektív erőrangora
FKgP	48,0	24,1	50,2	1.
MDF	28,8	9,6	33,3	3.
SZDSZ	27,8	8,2	29,5	5.
MSZP	22,4	2,3	10,3	8.
KDNP	15,3	5,6	36,6	2.
MSZMP	11,7	1,5	12,8	6.
egyéb	9,8	2,9	29,6	4.
Fidesz	9,6	1,2	12,5	7.
Agrárszövetség	3,7	0,01	0,3	9.

és a Fidesz is megelőzte az MSZP-t, amelynek pedig a települések több mint egyötödében saját szervezete volt. Feltehetően ezek a szubjektív ítéletek eltolódtak azóta, ennek irányait a megismételt vizsgálat eredményeiből tudjuk majd fölvezetni.

A legerősebb pártokkal kapcsolatban azt is megkérdeztük, ismeri-e a polgármester személyesen azok helyi vezetőjét. A többség erre igennel válaszolt. A 29. táblázat a helyben legerősebbnek tartott pártok vezetőinek a polgármesterek körében való ismertségét mutatja.

Ismeri-e a polgármester személyesen a körzet országgyűlési képviselőjét? Erre minden negyedik mintába került polgármester nemmel válaszolt!

Hogyan ítélték meg a polgármesterek az önkormányzatok működőképességét a kezdeti időszakban?

A polgármesterektől arra a kérdésre kértünk választ, hogy az általa vezetett képviselőtestületnek 1. viszonylag könnyű lesz döntéseket hoznia; 2. viták, nézetütközések után sikerül majd döntésre jutnia, vagy 3. éles viták, komoly konfliktusok fognak megelőzni minden döntést?

A legerősebb párt vezetőjének ismertsége

legerősebb párt	helyi vezetőjét a polgármesterek hány százaléka <i>nem ismeri</i>
MDF	3,4
FKgP	3,0
KDNP	5,5
SZDSZ	4,2
Fidesz	3,4
MSZP	5,4
MSZMP	8,3
Agrárszövetség	4,2
egyéb pártok	5,1

A kérdésre csak 4,5 százalékuk nem válaszolt, a polgármesterek zöme a demokráciákban általában jellemző második lehetőséget választotta (76%). Könnyű döntéseket csak 9,2 százalékuk, komoly vitákat egytizedük prognosztizált.

Ezt a képet egészítik ki a képviselőtestület összetételére és számára vonatkozó kérdések.

Az e kérdésre válaszoló polgármesterek (94,3%) településeinek 75 százalékában az önkormányzati testület többsége függetlenekből áll, és csak a települések 19,3 százalékában vannak többségben a pártképviselek.

A testületek felében nyolc vagy kevesebb, 81 százalékában pedig tíz vagy annál kevesebb képviselő dolgozik. Tizenhat polgármester válaszolta azt, hogy a településén 28 vagy annál több tagú testület működik. Ötven képviselőnél többet csak három településről jeleztek. Természetesen mindez a településnagyság függvénye.

Részben a megválasztás eltérő körülményei, részben kifejezetten a települések különböző nagysága miatt mások lehetnek a problémák, és így megítélésük is az egyes kategóriákban. Ezért azt is meg kell vizsgálni, hogy a különböző kérdéseinkre

adott polgármesteri válaszok mennyire térnek el a település nagysága szerint.

Mi a polgármesterek véleménye saját önkormányzatukról?

A polgármestereket először a régi tanácstestület és az új képviselőtestület összehasonlítására kértük. 81 kérdőívből hiányzott erre a válasz (5,9%). A válaszolóknak csak 4 százaléka szerint „rosszabb”, illetve „sokkal rosszabb” az új testület, mint a régi tanács. A polgármesterek valamivel több mint egytizede állította, hogy nem változott a helyzet. 60,8 százalékuk szerint „jobb”, és majdnem minden ötödik válasz alapján „sokkal jobb” az összetétel, mint a régi volt.

Nyitott kérdésben tudakoltuk meg, mi az, amiben mindenképpen jobb, illetve mi az, amiben rosszabb az új testület működése.

A pozitív tulajdonságok az említések gyakoriságának sorrendjében a következők:

30. TÁBLÁZAT
Miben jobb az önkormányzat?

(százalék)

válasz (fő)	1. helyen említi	2. helyen említi	3. helyen említi	összes említés
1. aktivitás, operativitás (469)	20,7	10,4	3,1	34,2
2. felelősségvállalás, lokálpatriotizmus (371)	12,0	11,1	4,0	27,1
3. nagyobb szakértelem (277)	12,3	6,2	1,0	19,5
4. jobb kiállítás, vitakészség (329)	8,8	6,4	1,6	16,8
5. helyismeret (138)	6,2	3,2	0,7	10,1

Az 30. táblázat folytatása

válasz (fő)	1. helyen említi	2. helyen említi	3. helyen említi	összes említés
6. bátrabb kezdeményezés, vállalk. (101)	5,0	2,0	0,4	7,4
7. lakossági kapcs. (88)	2,9	2,8	0,7	6,4
8. életkori összetétel (fiatalabbak) (23)	3,4	1,4	0,5	5,3
9. egyéb	11,4	5,2	1,9	18,5

A viszonylag pozitív megítélés egyik oka az lehet, hogy mintánkban magas az 1000-nél kisebb lélekszámú települések aránya, amelyeknek új vezetői és lakossága friss élményként élük meg, hogy végre saját önkormányzatuk van. A másik ok abban az optimizmusban keresendő, amely közvetlenül a választás után jellemezte az önkormányzatok vezetőit. Azóta nyilvánvalóan mérséklődött ez az optimizmus, s erre a készülő „Polgármester II.” felvételtől választ kaphatunk.

A polgármesterek elsősorban olyan jellemzőket emeltek ki, amelyekkel a tanácsrendszerben kevésbé rendelkeztek – rendelkezhettek – a tanácsstagok, és a felvétel idején legfeljebb reményük lehetett arra, hogy ezek a változások igazán a település javát fogják szolgálni. E sejtéseinket alátám asztja pl. annak a 2500-as lélekszámú településnek a példája, amelynek polgármestere kérdésünkre válaszolva az új testület legfőbb jótulajdonságának az önálló véleményalkotást, a vitakészséget tartotta, ugyanakkor a „miben kevésbé jó” kérdésre azt felelte, hogy „az is hallathatja a hangját, aki nem ért valamilyen témához, csak azért szól, hogy hozzászóljon”(!) A példa szemlélteti, mennyire diffúzak voltak még az oly egyszerűnek látszó alapfogalmaink is, mint a „demokrácia”. Hiszen ha népuralomra alapozott a politikai rendszer, amelyben a

hatalomgyakorlás képviselők útján történik, akkor is felmerül a kérdés, hogy az egyes szinteken szakértők vagy politikusok képviseljenek-e minket, vagy hogy ezeket milyen elv (területi, etnikai, politikai) szerint válasszák ki. Nem világos még az emberek előtt, hogy a nálunk kialakuló *települési önkormányzatok vitafórumok*, általános döntési joggal felhatalmazott laikus (*politikai*) *testületek*, vagy az állami *közigazgatás alsó szintjei*, avagy mindezek együtt jelentik funkcióikat. Ezek a tisztázatlanságok természetesen minden olyan felmérésben problémát okoznak, ahol az emberek attitűdjeire, véleményére kérdezzük.⁶

Mivel az „egyéb” kategóriában kódolt válaszok aránya magas volt, néhány érdekesebb véleményt idézünk ebből a csoportból: azért jobb az új testület, mert „a lakosság érdekeit aktívabban képviselik”; „megvalósíthatók az elképzelések”; „önállóbbak”; „közvetlenül beleszólhatnak, és irányíthatják a település fejlődését”; „szeretik a községet, és mindegyikük itt akar élni”; „abban, hogy a testület összetétele heterogén, jobban érvényesül a demokrácia”; „tettekeség, akarás jellemzi őket” stb.

Látható, hogy ezek a jellemzések az általános dicsérettől a konkrét tapasztalatokig mindenféle választ magukba foglalnak. (Érdekes lesz majd ezeket összevetni az 1992-ben megismételt felmérés eredményeivel.)

Vajon miben tartották a polgármesterek a képviselőtestületeket *rosszabbnak* a tanácsoknál? (Az említések gyakoriságának sorrendjében.)

A leggyakoribb szemrehányás tehát *gyakorlatlanságuk*, ismerethiányuk és amiatt érte a testületeket, mert a helyi ügyekben amúgy is *meglévő érdekkellentéteket* most pártok ellentéteivé és ütközéseivé téve súlyosbítják. Sok helyütt tapasztaltuk, hogy a kislétszámú helyi pártszervezeteket, illetve magukat a képviselőtestületeket arra használták fel, hogy személyi-családi ellentéteket politikaiként jelenítsenek meg.

31. TÁBLÁZAT

Miben rosszabb az önkormányzat?

(százalék)

válasz (fő)	1. helyen említi	2. helyen említi	összes említés
1. gyakorlatlanabbak (44)	13,2	1,5	14,7
2. nem ismerik a jogszabályokat (118)	6,2	2,4	8,6
3. néhányan pártoskodnak, parlamentet játszanak (76)	4,6	0,9	5,5
4. egyéni érdekek előtérbe helyezése (46)	2,2	1,2	3,4
5. egymás közti ellentétek akadályozzák a döntést (29)	2,0	0,1	2,1
6. nincs minden rétegnek képviselete (30)	1,7	0,4	2,1
7. hajlam az önkényességre (28)	1,5	0,6	2,1
8. kevés a létszám (24)	1,5	0,2	1,7
9. egyéb	9,1	2,0	11,1

Mindent egybevetve megállapítható, hogy sokkal nagyobb volt az optimizmus és a bizalom az új testületek iránt, ellenérzéseiket jóval kevesebben fogalmazták meg.

POLGÁRMESTERI STRATÉGIÁK

Felmérésünkben külön kérdéscsoportként szerepelt a polgármesterek szociális és problémaérzékenysége és az, hogy milyen elképzeléseik vannak a helyi gondok kezelésére, megoldására.

HELYI GONDOK, FESZÜLTSEGEK

Fölsoroltunk az országosan ismert problémák legfontosabbjai közül néhányat, s arra kértük a polgármestereket, osztályozzák őket aszerint, hogy helyben *mekkora gondot okoznak a vezetésnek, s megoldásukra milyen esélyt látnak*. A gondok súlyának megfelelően 1–5-ig osztályozták a nehézségeket – a leg súlyosabbakat az ötös pontértékkel.

32. TÁBLÁZAT

A gondok sorrendje a pontértékek átlaga alapján

helyi anyagi források szűkössége	4,051
helyi munkalehetőség hiánya	3,713
rászoruló anyagi támogatása	3,524
művelődési lehetőségek hiánya	3,396
sportolási lehetőségek hiánya	3,144
rossz közbiztonság	3,136
közlekedés - úthálózat	3,122
munkanélküliség	3,104
környezetszennyezés	2,999
a közművek állapota	2,928
lakásproblémák	2,308

(N=1369)

Nagyon nagy gondot jelent a helyi anyagi források szűkös volta, a helyi munkalehetőségek hiánya, a rászorulóknak szociális támogatása és a művelődési lehetőségek hiánya. A másik csoportot a *közepes gondot okozó* feszültségek jelentik: a sportolási lehetőségek hiánya, a rossz közbiztonság, a közlekedés, az úthálózat helyzete és a munkanélküliség. (Ez utóbbit valószínűleg azért minősítették „csak” közepes gondnak, mert ez közvetlenül a helyi munkalehetőségek hiányában jelenik meg, amit viszont súlyos gondnak ítélték a polgármesterek.) A legkevesebb pontot a környezetszennyezés, a közművek állapota és a lakásprobléma kapták, nem mintha ezek nem jelentenének komoly problémát, hanem valószínűleg csak a többihez viszonyítva ítélik kevésbé súlyosnak őket. Közrejátszhat az is, hogy a válaszolók többsége *községi vezető*, ahol tisztább a levegő, egyszerűbbek a közművek, és többnyire saját házat építenek maguknak az emberek.

A felsorolt problémák *megoldási esélyei* felől is érdeklődünk. Megkérdeztük, hogy ezek a *gondok általában megoldhatók, enyhíthetők, illetve megoldhatatlanok maradnak-e* a következő négy évben, illetve, hogy *saját erőforrásból mennyit tud javítani az önkormányzat az adott helyzeten.*

A 33. táblázat mutatja az egyes gondok megoldási esélyeinek sorrendjét (százalékban, mellette a saját erőforrásból való megoldás esélye).

A válaszok több szempontból is tanulságosak. Először is szembetűnő, hogy a polgármesterek az adott gond megoldását általában jóval kedvezőbben ítélik meg, mint a saját erőforrásból történő javítás lehetőségét. Saját erőből talán csak a rászorulóknak szociális támogatását tartják eredményesen megoldhatónak. Minden más esetben egyéb forrást is remélnek. Másodszor, az *optimizmusuk* is szembetűnő – a többség szinte minden problémát megoldhatónak, illetve enyhíthetőnek vél. A négyéves időtartam voltaképpen nem sok, s valószínű, hogy a polgármesterek a több tapasztalat birtokában már másként

33. TÁBLÁZAT
A gondok megoldásának esélye

	megoldási esély	saját erőből
rossz közbiztonság	70,6	43,4
környezetszennyezés	70,3	49,1
rászorulók szociális támogatása	69,6	52,7
művelődési lehetőségek hiánya	66,0	36,6
közlekedés-úthálózat	65,4	45,8
sportolási lehetőségek hiánya	64,0	20,1
helyi munkalehetőség hiánya	54,2	30,0
munkanélküliség	51,7	17,6
helyi anyagi források szűkössége	51,1	15,1
lakásproblémák	43,4	48,6

34. TÁBLÁZAT
Négy éven belül megoldhatatlan gondot okoz

(százalék)

helyi anyagi források szűkössége	32,3
munkanélküliség	28,2
lakásproblémák	17,2
helyi munkalehetőség hiánya	16,1
rászorulók szociális támogatása	15,7
művelődési lehetőségek hiánya	15,2
sportolási lehetőségek hiánya	13,1
közlekedés-úthálózat	12,6
közművek állapota	11,5
rossz közbiztonság	9,0
környezetszennyezés	8,9

vélekedtek volna. (Erre különben a már említett, „Polgármester II.” vizsgálataink választ adnak.) Jellegzetes az egyes gondok megoldási esélyének sorrendje is. Ha megfordítjuk a válaszokat és a megoldhatatlannak vélt gondokat állítjuk sorba, akkor a válaszok plasztikusabbak lesznek (34. táblázat).

LEHETSÉGES ERŐFORRÁSOK

Az kétségtelen, hogy az önkormányzatok – legalábbis a válaszoló polgármesterek – számára súlyos gondot okoz az anyagi erőforrások szűkössége. Ezt persze okkal feltételezhetjük a felvétel időpontjában. Ezért is kérdeztük meg – nyitott kérdésben –, hogy a megkérdezett polgármester önkormányzata milyen erőforrásokra támaszkodhat.

35. TÁBLÁZAT
Az önkormányzatok lehetséges erőforrásai

	az említések gyakorisága				
	első	második	harmadik	negyedik	összes említés
állami támogatás	702	54	11	3	769
helyi adó	178	320	67	20	585
vállalkozás, gazdasági tevékenység	126	112	85	18	341
önkormányzati vagyon értékesítése	52	80	34	9	175
idegenforgalom	17	17	12	3	49
céltámogatások	35	69	28	7	139
külföldi tőke	1	7	6	1	15
lakossági összefogás	21	28	29	5	83
takarékosság	7	11	6	-	24
nem tudja, mert tisztázatlanok a szabályok	44	9	4	-	57
sem mire sem támaszkodhat	33	4	-	-	37

Természetesen több forrást is megnevezhettek a polgármesterek, ezért az első négy forrást vettük figyelembe.

Az állami támogatás szerepel az első helyen, s ebben semmi meglepő nincs, hiszen az önkormányzatok születésekor ez volt az egyetlen stabil erőforrás, minden más viszont fölöttébb bizonytalannak látszott. Az összes említés egyharmada (33,9%) az állami támogatásra vonatkozott, egynegyede (25,7%-a) a helyi adókrá, 15 százaléka a vállalkozókra, 7,7 százaléka az önkormányzati vagyon értékesítésére, 6,1 százaléka pedig a céltámogatásokra. Az állami támogatás a céltámogatásokkal együtt az említések 40 százalékát adja, s ebben könnyen felismerhető az elmúlt évtizedek paternalista gyakorlata. A helyi adók lehetősége iránt a polgármesterek – úgy tűnik – túlságosan bizakodóak voltak, ma valószínűleg kisebb lenne az arány. Rendkívül alacsony az idegenforgalom és a külföldi tőke említésének gyakorisága (2,1, illetve 0,6%).

A fenti képhez hozzátartozik az is, hogy

nem említett semmit	10,1%
egy erőforrást említett	36,4%
két erőforrást említett	30,9%
három erőforrást említett	16,4%
négy vagy több erőforrást említett	6,2%

Mindezzel összefüggésben megkérdeztük a polgármestereket, hogy *önkormányzatuk esélyei* a problémák megoldására a tanácstestülethez képest *nőttek-e* vagy *csökkentek*.

36. TÁBLÁZAT

Az önkormányzatok esélyei a problémák megoldására
(százalékban)

nagyobbak	42,5
ugyanakkorák	25,3
csökkentek	26,7
válaszhiány	5,5
összesen	100,0

A polgármesterek többsége tehát *bizakodóan* ítélte meg az önkormányzatok lehetőségeit a helyi problémák megoldásában. Egynegyedük viszont kevésbé „rózsásnak” ítélte meg a helyzetet. Rákérdeztünk a *miért*ekre is. A leggyakoribb válaszok:

- a) *akik szerint nőttek az esélyek*, leggyakrabban az önállóbb gazdálkodásra (252 említés), az új vezetés felelősségteljesebb munkájára (117), a társközségi státus megszűnésére (185), a vállalkozási lehetőségre (69), valamint a lakosság nagyobb bizalmára (63) hivatkoztak,
- b) *akik szerint csökkentek az esélyek*, leggyakrabban a kisebb állami támogatást (167), az inflációt (95), a törvények hiányát, az erőforrások tisztázatlanságát (98), valamint az ország rossz gazdasági helyzetét (61) jelölték meg okként.

VEZETŐI ELKÉPZELÉSEK

Több kérdéssel vizsgáltuk a polgármesterek vezetői elképzeléseit, stratégiáját. A *gazdálkodásra* vonatkozólag három

jellegzetesen különböző cselekvési irányt tartalmazó állítást kínáltunk föl választásra.

Az állítások választási aránya (%-ban) a következő képet mutatja:

- a helyi önkormányzat mérje föl a helyi erőforrásokat, a lehetőségeket és ami van, azzal gazdálkodjon (16,3%),
- a helyi önkormányzat törekedjen a források bővítésére, kezdjen vállalkozásokba, még akkor is, ha ez esetenként kockázatos (47,2%),
- a helyi önkormányzat elsősorban arra törekedjen, hogy az állami településfejlesztési forrásokból a lehető legtöbbet megszerezze a maga számára és gazdálkodását az így megszerzett forrásokhoz igazítsa (24,4%).

Az állítások közül az első *passzív*, „konzervatív”, a második egy modern, vállalkozásra, sőt kockáztatásra orientált, a harmadik az új szabályokhoz alkalmazkodó, de továbbra is állami támogatásra, kijárára apelláló magatartást feltételez.

Mindenképpen figyelemre méltó, hogy a polgármesterek többsége a két utóbbi, tehát a saját aktivitásra építő – ha úgy tetszik modern, a változásoknak megfelelő – cselekvési irányt választotta. Viszont jól látható az is, hogy szép számmal vannak hívei a hagyományos, elosztásra váró helyi gazdálkodásnak is.

Politikai állásfoglalást kértünk a polgármesterektől egy olyan állítás-sorozatban, amely a közvetlen demokrácia jellegzetes, nálunk is kipróbált intézménye, a népszavazás helyi alkalmazhatóságára vonatkozott. A felsorolt, egyre szigorúbb megkötéseket tartalmazó állítások közül azt kellett megjelölniük, amellyel leginkább egyetértettek. A válaszok megoszlása (%-ban):

1. minden olyan esetben legyen helyi népszavazás, amikor az önkormányzati képviselőtestület tagjai nem tudnak megegyezni (3,1%),

2. helyi népszavazásra csak akkor kerüljön sor, ha valamilyen fontos kérdés eldöntéséről van szó (40,7%),
3. a helyi népszavazással óvatosan kell bánni, és csak a legszükségesebb esetekben kellene élni vele (42,6%),
4. helyi népszavazást kizárólag abban az esetben kell tartani, ha a törvény előírja (7,7%).

A szélső értékeket – politikai, vagy éppen praktikus megfontolásból – kevesen választották. Két állítás dominált: a népszavazással óvatosan kell bánni, és csak a *legszükségesebb* esetekben kell élni vele; illetve csak *fontos kérdések* eldöntésénél indokolt igénybe venni. A polgármesterek többsége a közepes skálaértékeket választotta, s ez politikai érettségükről tanúskodik.

Szorosan összefügg ezzel egy *döntéshozatali prognózis* – az adott képviselőtestületben könnyebben vagy nehezebben születnek-e meg majd a döntések. A válaszok: a képviselőtestületnek

- viszonylag könnyű lesz döntést hoznia (76,0%),
- viták, nézetütközések után sikerül döntést hoznia (9,2%),
- éles viták, komoly konfliktusok fogják megelőzni minden döntését (10,0%).

Az önkormányzati választások óta eltelt idő tapasztalatai alapján úgy látszik, hogy a polgármesterek ebben a kérdésben is kissé optimistának bizonyultak. (A „Polgármester II.” vizsgálat erre is választ ad.)

Talán nem érdektelen, ha megnézzük a testületekben a *független*, illetve a *párthoz tartozó képviselők arányát*. A választ adó polgármesterek önkormányzati testületei közül 74,9 százalék volt a független többségű, s 19,3 százalékában a párthoz tartozó képviselők voltak többségben. (Ez különben megfelel az ismeretes választási arányoknak.)

RÉGI ÉS ÚJ VEZETŐK

Felvételünk eddigi adataiból jól látható, hogy az új vezetésbe több településen régi tanácsi vezetők is bekerültek. Érdeemes összehasonlítani a régi és az új vezetőket, annál is inkább, mert az önkormányzati választások után elterjedtek olyan vélemények is, hogy a kis településeken a helyhatósági választásokat többségben a volt tanácsi vezetők nyerték meg. Voltak, akik élesebben fogalmaztak: a „kommunisták”, a régi nómenklatúra függetlennek álcázott tanácselnökei kerültek be a polgármesteri székekbe, miután megfélemlítették a helyi lakosságot. Ilyenkor rendszerint konkrét esetre is hivatkoznak, azonban a komolyabb, tudományos eszközökkel megalapozott felmérések rendre elmaradtak.

37. TÁBLÁZAT

Az újonnan választott polgármesterek milyen arányban voltak tanácselnökök?

	saját felvétel N=1370 százalékban	KSH felvétel N=2464 százalékban
tanácselnök volt	24,0	29,5
nem volt tanácselnök	71,1	70,5
nem válaszolt	3,9	-
összesen	100,0	100,0

Tényszerűen állíthatjuk tehát, hogy a megválasztott polgármestereknek *valamivel több mint 70 százaléka nem volt tanácselnök régebben.*

Jelentős differencia van azonban e tekintetben is a városok és a községek között, mert a városban megválasztottaknak csak 9,5 százaléka volt korábban tanácselnök.

Ez a különbség feltehetően a választási rendszerrel magyarázható. A tízezernél kisebb településeken közvetlen polgármester választás volt, így a községekben az ismertség, az előélet, a rátermettség, vagyis az *egyéni megmérettetés* nagyobb súllyal esett latba. Ugyanakkor a hozzáértők hiányának, a „nincs jobb” effektusnak is nagyobb szerepe lehetett, mint a városokban, ahol a polgármesterek megválasztása elsősorban pártpreferenciák szerint történt. A közvetlen polgármester választásnál gyakran konfliktushelyzetet teremtett az, hogy a polgármesternek nem tetszett a képviselőtestület („nem ilyet képzeltem magamnak”), de a fordított eset sem volt ritka, amikor a képviselőtestület fanyalgott a polgármester személyén. A városokban sem vezettek mindig eredményre a hosszas pártalkuk, sokszor kísérték botránnyok, fenyegetések, lemondások a helyi elit konzolidációját.

Az önkormányzatiság gondolata visszafogottan és ellentmondásosan ugyan, de már a hetvenes évektől megjelent a tanácsi rendszerben. A vállalatok, gazdasági egységek önállóbbá válásával pedig a tanácsok operatív, államigazgatási funkciói is csökkentek némileg, ezáltal a felsőbb szervek befolyása is kisebb lett. A jogszabályi revíziók hatására az informális befolyás csökkent ugyan, de nem szűnt meg, a megyerendszer a nyolcvanas években még meglehetősen erős volt. A helyszíni ellenőrzések, a gyakori értekezletek, feladategyeztetések életben tartották az alárendeltségi viszonyt, amelynek a politikai megbízhatóság elengedhetetlen feltétele volt. 1975-ben a tanácselnökök 96,9 százaléka, 1985-ben 92,7 százaléka volt párttag.

Megnéztük, hogy a mintánkban szereplő polgármesterek között az *MSZMP*-tagság hogyan oszlott meg a volt tanácselnökök és a többiek között.

38. TÁBLÁZAT

Az MSZMP-tagok aránya a tanácselnökök és a polgármesterek között

tagja volt-e az MSZMP-nek	tanácselnök volt (N=327) százalékban	nem volt tanácselnök (N=878) százalékban
igen	73,4	23,7
nem	17,1	73,8
nincs adat	9,5	2,6
összesen	100,0	100,0

A fenti táblázat reális képet tükröz. A volt tanácselnökök háromnegyed része MSZMP-tag volt, az új polgármestereknek viszont csak egynegyed része.

Természetesen vizsgáltuk azt is, hogy *milyen más pártoknak* tagjai a polgármesterek, és hogy a volt tanácselnökök „átpartoltak-e” másik pártba. Ez utóbbi kérdésre egyértelmű nem a válasz, mert a tanácselnökökből lett polgármesterek közül mintánkban mindössze egy volt, aki az MSZMP-ből a kisgazdapártba lépett át, 23-an MSZP-tagok lettek, hárman pedig megmaradtak MSZMP-tagnak.

Az „új polgármesterek” közül (ezentúl így nevezzük azokat, akik korábban *nem* voltak tanácselnökök) többen léptek be az újonnan alakuló pártokba, mint a volt tanácselnökök közül: 5,8 százalék MDF-tag, 5,3 kisgazda, 1,9 KDNP, 2,5 SZDSZ, 0,4 Fidesz, 2,2 MSZP, 0,4 százalék pedig MSZMP-tag lett.

A polgármesterek nagyobb része függetlenként indult a választáson, a volt tanácselnökök 80,8 százaléka, az „újak” 64,8 százaléka. Megnéztük még, hogy a fennmaradó 20, illetve 35 százalékot mely pártok támogatták.

A párttámogatásokban várható és meglepő különbségeket egyaránt regisztrálhattunk. Várható volt például, hogy a volt tanácselnököket polgármesterré választásukban legjobban az MSZP támogatja, az viszont már kevésbé, hogy a kisgazdák és az MDF is. Ha azonban arra gondolunk, hogy itt jobbára kis településekről van szó, ahol egyrészt kevés személy jöhetett

39. TÁBLÁZAT
A polgármesterek párttámogatása

(százalékban)

tanácselnök volt (N=63)		nem volt tanácselnök (N=260)	
MSZP	31,2	MDF	27,9
FKgP	17,5	FKgP	25,0
egyéb helyi szervezet	12,1	SZDSZ	16,2
MDF	11,1	KDNP	9,2
Agrárszövetség	7,9	egyéb helyi szervezet	8,9
SZDSZ	6,4	Agrárszövetség	4,3
Fidesz	6,3	MSZP	4,3
KDNP	3,3	Fidesz	3,2
MSZMP	3,1	MSZMP	0,9

számításba „első emberként”, másrészt, ahol a pártokat ismert emberek személyesítik meg, akiket nem ideológiák, hanem mindennapos gondok, egyéni kapcsolatok fűznek egymáshoz, nincs csodálkozni való azon, hogy itt a nagypolitikával ellentétes tendenciák is érvényesültek. (Ezt bizonyították azok a helyi koalíciók is, amelyek nagymértékben különböztek a parlamenti szövetségektől).

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy *milyen pártokkal szimpatizálnak* a polgármesterek a vizsgálódásunk szerinti bontásban. Arra a kérdésünkre, hogy mely pártokat tartják a legrokonszenvesebbnek a megkérdezettek, a minta nagyságához képest kevesen (és azonos arányban) válaszoltak. A volt tanácselnökök 28,4 százaléka, az „új polgármesterek” 28,0 százaléka nevezett meg számára szimpatikus pártot.

Az „új polgármesterek” és a „régii tanácselnökök” – több más országos felméréssel összhangban – a Fideszt tartották a legrokonszenvesebb pártnak. A többi párt sorrendje azonban egészen másképp alakult a két csoportnál. A legnagyobb különbség az MSZP és az MDF iránti szimpátiában mutatkoz-

40. TÁBLÁZAT

A parlamenti pártokkal kapcsolatos szimpátianyilvánítások

(százalék)

a polgármesterek pártszimpátiája aszerint, hogy			
tanácselnökök voltak (N=93)		nem voltak tanácselnökök (N=377)	
Fidesz	45,2	Fidesz	36,5
MSZP	20,4	SZDSZ	19,8
SZDSZ	17,2	MDF	18,1
KDNP	6,6	FKgP	11,2
FKgP	5,4	KDNP	10,8
MDF	5,4	MSZP	4,1

zott. Az MSZP a volt tanácselnököknél a második helyre került (20 százalékkal), a többiek rokonszenvét viszont az MSZP tudta a legkevésbé megnyerni. A volt tanácselnökök számára az MDF és az FKgP bizonyult a legkevésbé szimpatikusnak, ami abból is származhat, hogy az önkormányzati választásokon kialakult helyi erőviszonyok ismeretében kevésbé bíztak az új kormány jóindulatában.

41. TÁBLÁZAT

A polgármesterek vallásossága

(százalék)

	tanácselnök volt (N=328)	nem volt tanácselnök (N=986)
vallásos	19,8	58,4
nem vallásos	73,5	37,8
nem válaszolt	6,7	3,8
összesen	100,0	100,0

A volt tanácselnökök sokkal kevésbé mondták magukat vallásosnak (19,8%), mint a többiek (58,4%), ami várható volt.

Az *iskolázottság*, a szakmai tudás az utóbbi évtizedekben a tanácsi tisztségviselők, tanácselnökök számára is alapkövetelménnyé vált. Mielőtt azonban rátérnénk a mai polgármesterek

iskolai végzettségére, érdemes egy pillantást vetni arra a táblázatra, amelyet KSH-kiadványokból állítottunk össze. Ebben az 1970-es évektől megpróbáltuk nyomon követni a tanácselnökök iskolai végzettségének alakulását.

42. TÁBLÁZAT
A tanácselnökök iskolai végzettsége 1975-1985

	1975	1980	1985	1991*
8 általánosnál kevesebb	-	-	-	-
8 általános	26,9	12,4	5,3	13,2
középiskola	53,7	52,9	46,1	40,2
egyetem, főiskola	19,4	34,7	48,5	44,0

Saját vizsgálatunkban a polgármesterek adatai.

A fenti táblázatból kitűnik, hogy visszaesés tapasztalható az iskolai végzettségben az 1985-ös adatokhoz képest. Közel 8 százalékkal nőtt a 8 általánossal rendelkezők száma, és 4-6 százalékkal visszaesett a középiskolai és felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya. Összehasonlítottuk a mintánkban szereplő volt tanácselnökök és az „új polgármesterek” adatait (különválasztva a főiskolai és egyetemi végzettséget).

43. TÁBLÁZAT
A polgármesterek iskolai végzettsége

	tanácselnök volt (N=328)	nem volt tanácselnök (N=988)
8 általános	3,6	16,6
középiskola	51,8	38,1
főiskola	35,9	24,7
egyetem	8,5	10,6
nem válaszolt	0,2	10,0

Több, lényeges különbség látható a táblázatban. Feltűnő, hogy milyen sokan nem válaszoltak az új polgármesterek közül

(10%). A legnagyobb különbség az általános iskolai végzettségben van, az „új polgármesterek” közül 13 százalékkal többen végeztek csak 8 általánost, középiskolát viszont 13,7 százalékkal kevesebben. A volt tanácselnökök körében 11,2 százalékkal magasabb a főiskolai végzettségűek aránya, egyetemi diplomával viszont 2,1 százalékkal kevesebben rendelkeznek. Ez a különbség bizonyára abból adódik, hogy a városokban néhány esettől eltekintve csak egyetemi végzettséggel rendelkezőket választottak meg polgármesternek. A *kis településeken viszont* – mint azt már az előbbieken is említettük – az egyéni megmérettetésnek volt nagyobb szerepe, és ennek nem minden esetben az iskolázottság volt a legfontosabb kritériuma. Az is lehet, hogy a kvalifikáltabb, jobb anyagi kondíciókkal rendelkező értelmiségiek nem vállalták a polgármesteri pozíciót. A tanácsi rendszer utolsó éveiben nagyobb tért hódított a „technokrata szemlélet”, és nagyobb gondot fordítottak arra, hogy a vezető beosztásban levőknek magasabb legyen az iskolai végzettsége. Valószínűleg ez befolyásolta a '91-es átlagot a '85-öshöz képest.

Megnéztük azt is, hogy *melyek azok a megyék*, ahol a legtöbb volt tanácselnököt választották meg polgármesternek. Egyik ellenőrizhető feltételezésünk az volt, hogy esetleg összefüggés lehet a választók baloldali szimpátiája és a megválasztott tanácselnökök között, ezért közöltük a mérsékelt baloldali MSZP és a kevésbé mérsékelt MSZMP listás szavazati eredményeit a 44. táblázatban.

A táblázatból látható, hogy a választók baloldali szimpátiája nem függ össze a tanácselnökök megválasztásával. Hiszen nem a „legbaloldalibb” megyékben (Nógrád, Somogy, B.-A.-Z.) választották meg a legtöbb volt tanácselnököt, hanem Bács-Kiskun, Csongrád, Komárom megyékben, ahol az MSZP, MSZMP átlagos vagy annál kevesebb szavazatot kaptak.

44. TÁBLÁZAT

A polgármesterek megoszlása megyénként

(százalék)

megye	N	tanács- elnök volt	nem volt tanács- elnök	nincs adat	a parlamenti választásokon a listás szavazatok hány százalékát kapta	
					MSZP	MSZMP
Zala	90	8,9	87,8	3,3	9,6	2,9
Baranya	129	10,9	86,8	2,3	9,2	3,7
Győr-Moson- Sopron	64	10,9	89,1	-	8,8	2,3
Somogy	100	12,0	83,0	5,0	18,0	3,1
Vas	61	19,7	73,8	6,5	7,6	2,8
Veszprém	86	23,3	72,0	4,7	9,1	3,1
Nógrád	58	25,9	70,4	3,4	11,0	10,2
Borsod-Abaúj- Zemplén	171	26,3	69,6	4,1	14,1	4,5
Jász-Nagykun- Szolnok	45	26,7	66,7	6,7	11,4	5,4
Hajdú-Bihar	35	28,6	71,4	-	14,1	3,3
Szabolcs-Szat- már-Bereg	99	28,6	68,3	3,1	10,8	5,2
Heves	66	28,8	63,6	7,6	10,2	6,1
Tolna	52	28,8	69,3	1,9	9,0	3,0
Pest	89	29,2	67,4	3,4	9,2	-
Fejér	54	29,6	66,7	3,7	10,0	3,6
Békés	36	33,3	58,4	8,3	10,2	5,3
Komárom-Esz- tergom	70	37,5	52,5	10,0	8,3	3,2
Csongrád	30	40,0	60,0	-	7,4	3,9
Bács-Kiskun	54	44,4	51,9	3,7	7,9	2,8

Az előzőekben már foglalkoztunk azzal a kérdéssel, hogy miként ítélik meg a polgármesterek az új önkormányzati testü-

let működését, itt a volt tanácselnökök és az „új polgármesterek” véleményét vetjük egybe.

45. TÁBLÁZAT
Vélemények a régi és az új testületről

(százalék)

Az önkormányzat	tanácselnök volt (N=305)	nem volt tanácselnök (N=984)
Sokkal rosszabbul működik, mint a tanács	3,0	0,6
Roszzabbul működik	5,6	2,3
Ugyanúgy működik	19,0	9,1
Jobban működik	64,9	64,5
Sokkal jobban működik	7,5	23,7

Összességében mindkét csoport sokkal pozitívabban ítéli meg az önkormányzat működését, mint a régit, bár a volt tanácselnökök minősítése kevésbé pozitív, mint az új polgármestereké. A legnagyobb a véleménykülönbség a „sokkal jobban működik” válaszlehetőségnél volt, azt 16,2 százalékkal választották többen az „új polgármesterek”. Ha a két negatív kategóriát összevonjuk, a volt tanácselnököknek 8,6, az „új polgármestereknek” csak 2,9 százaléka vélte úgy, hogy az új testület rosszabbul működik mint a régi, a pozitív kategóriáknál a volt tanácselnökök 72,4 százaléka, az „új polgármesterek” 88,2 százaléka tartotta úgy, hogy az új testület jobb a réginél.

Megkértük a válaszadókat arra is, hogy indokolják meg, *miért tartják jobbnak, illetve rosszabbnak* az új testületet a réginél. A nyitott kérdés válaszait tipizáltuk és az összehasonlítást ennek alapján is megtettük. A KSH adatai szerint a polgármesterek 53,4 százaléka korábban is tanácsstag volt, tehát nagy részük belülről is ismerhette a tanácsok működését. Több válaszra is lehetőséget adtunk, ezzel azonban kevesen éltek (a volt tanácselnökök válaszadási átlaga 1,32, az új polgármestereké valamivel több, 1,36 volt).

46. TÁBLÁZAT

A polgármesterek véleménye arról, hogy miért jobb az önkormányzat, mint a tanács

volt tanácselnökök válasza (N=433)		nem volt tanácselnökök válasza (N=1204)	
az új testület	százalék	az új testület	százalék
1. aktívabbak, vállalkozóbbak	28,9	1. aktívabbak, vállalkozóbbak	25,1
2. nagyobb szakértelem, hozzáértés	19,9	2. nagyobb a felelősségérzetük	16,4
3. jobb vitakészség	14,8	3. nagyobb a szakértelem	13,2
4. nagyobb felelősségérzet	12,7	4. jobban ismerik a települést	9,1
5. jobban ismerik a települést	4,2	5. jobb a vitakészségük	9,0
6. fiatalabbak	3,2	6. közvetlenebb a kapcsolat a lakossággal	5,7
7. törvényesek	3,0	7. törvényesek	4,7
8. közvetlenebb a kapcsolat a lakossággal	2,5	8. fiatalabbak	4,2
9. egyéb	10,8	9. egyéb	12,6
összesen	100,0	összesen	100,0

A volt tanácselnökök három motivációt minősítettek pozitívabbnak, az új testületet aktívabbnak, vállalkozóbbnak tartják a többiek is (régiek: 28,9, újak: 25,1%), a szakértelmüket, hozzáértésüket is többre becsülik (régiek: 19,9, újak: 13,2%), és azt tapasztalták, az új testületnek jobb a vitakészsége (régiek: 14,8, újak: 9,0%).

Ezzel szemben az „új polgármesterek” a testület felelősségérzetét (régiek: 12,7, újak: 16,4%), helyismeretét (régiek: 4,2, újak: 9,6%), a lakossággal való közvetlenebb kapcsolatot (régiek: 2,5, újak 5,7%) értékelték elsősorban pozitívabbnak, mint a volt tanácselnökök.

Amikor arra kértük a polgármestereket, fogalmazzák meg, *miben rosszabb* az új testület a réginél, kevesebb választ

kaptunk. A volt tanácselnökök alaposabban, nyomatékosabban fogalmazták meg kétségeiket, náluk a képviselőtestületet minősítő válaszok 36,6 százaléka volt negatív, az „újaknál” pedig csak 26,8 százalék.

47. TÁBLÁZAT

A polgármesterek véleménye arról, hogy miben rosszabb az önkormányzat a tanácsnál

(százalék)

volt tanácselnökök válaszai (N=207)		nem volt tanácselnökök válaszai (N=441)	
Az új testület	százalék	Az új testület	százalék
1. gyakorlatlanabbak	18,8	1. gyakorlatlanabbak	33,4
2. belső ellentétek akadályozzák a működést	17,3	2. nem ismerik a jogszabályokat	18,8
3. nem ismerik a jogszabályokat	14,0	3. belső ellentétek akadályozzák a működést	7,3
4. egyéni érdekeket helyezik előtérbe	9,2	4. egyéni érdekeket helyezik előtérbe	5,4
5. önkényességre való hajlam	6,3	5. demokratikus döntés lassúbb	3,6
6. kevesen vannak	5,8	6. nincs megoldva a lakosság képviselete	3,2
7. nincs megoldva a lakosság képviselete	5,3	7. önkényességre való hajlam	2,9
8. demokratikus döntés lassúbb	4,8	8. kevesen vannak	2,7
9. egyéb	18,5	9. egyéb	22,7
összesen	100,0	összesen	100,0

A pozitívumok megfogalmazásában jobban egyetértettek az érintettek, alig volt néhány százalék eltérés a két csoport „miért jobb” indoklása között.

A gondokat, nehézségeket megnevező válaszok azonban jobban differenciálódtak, nagyobb hangsúlyeltolódással jelentek meg az egyes választípusok a volt tanácselnököknél és az új polgármestereknél.

Nem lehet véletlen, hogy a gyakorlatlanságot az új polgármesterek említették sokkal gyakrabban (régiek: 18,8, újak: 33,4%), valószínű, hogy a képviselőtestület minősítésében a saját bizonytalanságukat is megfogalmazták. Ezt támasztja alá, hogy egy másik, ehhez kapcsolódó választ (nem ismerik a jogszabályokat) is az új polgármesterek mondták többször (régiek: 14,0, újak: 18,8%). A belső ellentétek viszont a volt tanácselnökök számára zavaróbbak, feszítőbbek (régiek: 17,3, újak: 7,3%), ami érthető, hiszen ők más döntési mechanizmus-hoz szoktak, ezzel összhangban ők fogalmazták meg valamivel többször azt is, hogy a demokratikus döntés lassúbb (régiek: 4,8, újak: 3,6 %). Az önkényeskedésre is ők az érzékenyebbek (régiek: 6,3, újak: 2,9%), valamivel gyakrabban említették, hogy egyesek az egyéni érdekeiket próbálják érvényesíteni a testületben (régiek: 9,2, újak: 5,4%), valamint azt, hogy a képviselők túl kevesen vannak (régiek: 5,8, újak: 2,7%).

Összegzésként elmondhatjuk, a volt tanácselnökök – természetesen – nagyobb gyakorlattal rendelkeznek és kevésbé lelkesek, mint az újak, a képviselőtestületben felmerülő nehézségeket pregnánsabban értelmezik, az új polgármesterek viszont bizakodóbbak, konfliktustűrésük valamivel jobb, az elsődleges gondot számukra a gyakorlatlanság jelenti.

RENDSZERVÁLTÁS VAGY ELITCSERE A HELYI HATALOMBAN?

Végezetül a vizsgálattal kapcsolatban óhatatlanul föl kell tennünk a kérdést: mi is történt a helyi hatalomban 1989–1990-ben, vagy szélesebb értelemben: a rendszerváltás során. Markánsabban fogalmazva: *rendszerváltás vagy elitcsere* történt-e az elmúlt években?

Mint ismeretes, évszázadunkban többször – legalább ötször – történt rendszerváltás, vagy legalábbis a rendszer átalakításának kísérlete, azonban ezek többnyire kimerültek az elit lecserélésében. A változtatás szándéka mögött, a társadalom mélyén természetesen a polgári társadalom megteremtésének az igénye húzódott meg, azonban a társadalom strukturális átalakítása többnyire kudarcot vallott, s megrekedt az elitcsere-nél. S bármennyire paradox, a strukturális változás, a félig rendi – félig polgári szerkezet radikális átalakítása helyett elitcsere, s vele együtt a felszíni változtatások (szimbólumok, utcanévtáblák, szobrok cseréi) következtek be. A régi értékeket homlokegyenest megtagadva, a régi elitet bűnbaknak kikiáltva vette át és építette ki az új elit a hatalmát, miközben a társadalom rendies szerkezete nemigen változott, pontosabban mit sem modernizálódott. A felszín látványos és radikális változását nem követte mély gazdasági-társadalmi átalakulás, a tulajdon szerkezet változása nem segítette a piacodosást.

Ebben a kelet-európai régióban a gazdasági-társadalmi kontinuitás–diszkontinuitás dimenziói közül többnyire a *diszkontinuitásra* esett a hangsúly, de „a múltat végképp eltörölni” szándék végül is abszurditása miatt sem realizálódhatott. A régi elitből ugyan könnyen lehetett bűnbakokat, mártírokat, áldozatokat csinálni, likvidálni azonban sohasem lehetett őket teljesen. Először is azért, mert minden új rezsím, még a legva-

dabb időszakokban is – lásd ötvenes évek – kénytelen volt a régi elit szaktudásának, s más értékeinek az átvételére vagy megőrzésére, másodsor pedig azért, mert az elit egy része mindig is hajlandónak mutatkozott bizonyos – az adott történelmi helyzettől függő – kollaborációra. Ez utóbbinak ragyogó irodalmi példája *Tomaso di Lampedusa*: Párduc című regénye, amelyben azt olvashatjuk, hogy amikor a fiatal Tancredi hercegnek nagybátyja arisztokrata családja nevében szemrehányást tesz, amiért képes volt az ifjú herceg Garibaldi mellé állni, ő így válaszol: „Amikor körülöttünk minden megváltozik, nekünk is meg kell változnunk, hogy semmi ne változzon.” Az irodalmi példa mellé idézzünk föl egy keményebb szociológiai tényt; hazánkban az 1939-ben vezető értelmiségi beosztású apák fiainak 56 százaléka 1963–1964-ben vezető, értelmiségi beosztásban dolgozott. Hét-nyolc évvel 1956 után, miközben volt egy világháború, s átélték az ötvenes éveket!

Voltaképpen arról van szó, hogy az elitnek mindig is megvolt a képessége arra, hogy önmagát „megszüntetve megőrizze”, s fölösleges volna ennek itt most az etikai vonatkozásait firtatni.

Visszatérve eredeti kérdésünkre: mi is történt 1989–1990-ben hazánkban a helyi hatalom csúcsán, csak akkor válaszolhatunk tisztességesen, ha a fentieket figyelembe vesszük.

Politikai értelemben senki nem vitathatja el, hogy *rendszerváltás történt*, a monolit állampárti hatalmi struktúrát a parlamenti demokrácia többpárt-elvű struktúrája váltotta föl. A lokális hatalomban pedig: a *tanácsrendszer helyébe az önkormányzatiság* lépett, lényegesen nagyobb önállósággal, mozgástérrel, a helyi érdekek valóságos képviselőjének nagyobb esélyével, tisztább, áttekinthetőbb játékszabályokkal.

A helyi hatalom struktúrájának a megváltozását az önkormányzati törvény vezette be 1990 nyarán, majd pedig ősszel a helyhatósági választás legitimálta. E folyamatban mennyi a diszkontinuitás és mennyi a kontinuuus elem? Tulajdonképpen ez itt a kulcskérdés. Formálisan annyi történt, hogy az 1470

tanács helyett 3200 települési önkormányzat alakult meg. Így kétszer annyi önkormányzati hivatalt kellett felállítani mint korábban, aminek következtében az új települési önkormányzatok sok helyütt szakemberhiánnyal küzdöttek, vezetési és közigazgatási tapasztalatok híján lévő munkatársakkal kezdték meg működésüket. Mindehhez hozzá kell tennünk, hogy a tanácsrendszer utolsó periódusában – a reform következtében – jelentős mértékű fiatalítás történt a tanácsi munkatársak körében, megnövekedett a szakemberek aránya az apparátusban és a tanácsi testületben is. A tanácsi apparátus pedig kezdett fokozatosan leválni a pártállami struktúráról, egyre jobban önállósította magát.

Mindezt figyelembe véve tehát, adva van egy jól képzett szakapparátus, s adva van egy – a megnövekedett számú önálló település miatti – szakember-hiány, egy vákuum, amely óhatatlanul kedvez a régiek új rendszerbe való beilleszkedésének. Felvételünk adatai alapján tudjuk, hogy a polgármesterek egyharmada volt korábban tanácselnök, ami másfelől azt is jelenti, hogy a tanácselnököknek közel a fele a helyi hatalom élén maradt, mert újraválasztották. S hogy ez sok vagy kevés, azt döntse el az olvasó, mindenesetre ne hagyjuk figyelmen kívül az erős területi szóródást.

Politikai vagy egyéb megfontolások ösztönözhetnek márkáns fogalmazást, úgy gondoljuk azonban, hogy ebben a kérdésben (is) az árnyaltabb kép a helyénvaló. A polgármester személyisége s feladatai is rendkívül összetettek, így aligha lehet kategorikus, fekete-fehér állításokkal megítélni. A polgármester ambícióit, rátermettségét, felkészültségét, s nem utolsósorban tevékenységét illik mérlegre tenni. A kulcskérdés itt az, hogy akar-e változást vagy sem, s ha igen, mi módon? S természetesen az sem elhanyagolható, hogy mekkora mozgásteret van a változtatásra. A régi rendszer tanácselnökeinek valószínűleg jóval kisebb volt a hatalma, azonban kevésbé

ismeretes, hogy hatalmukat hogyan élték meg. Volt-e hatalmuk egyáltalán?

Helyi társadalom-vizsgálódásaink kapcsán éppen *Gombár Csaba* kérdőjelezte meg a helyi hatalom létét, mondván, jó lenne, ha volna helyi hatalom, de a tanács csupán a központi hatalom nyúlványának, helyi képviselőtének tekinthető. Továbbá: mi volt tevékenységük személyes motivációja a régi rendszerben, s miként ítélték meg mindez, ha történetesen jól tették a dolgukat, s valóban képviselték – persze az adott keretek között – településük társadalmát, és ezáltal jogosan váltak népszerűvé?

A polgármester hatalma minden bizonnyal kibővült az új struktúrában. Ám, ha figyelembe vesszük a helyi elit belső harcát, a hatáskörök kuszaságait, a polgármester gyakori kiszolgáltatottságát az önkormányzati testületnek, vagy éppen esendőségét tesszük mérlegre, újra megkérdezhetjük; kibővült-e a polgármesterek hatalma; mennyiben igen, s mennyiben nem.

Tágabban fogalmazva: mennyiben változott meg hazánkban a hatalmi struktúra, s mennyiben változott meg ebben a település helyzete?

Kik állnak a helyi hatalom élén? Milyen aspirációik, értékeik vannak, milyen a személyiségük? Milyennek látják, s milyennek látatják önmagukat?

S végül milyennek kell(ene) lenniük? Melyek az ideálok, s milyen a valóság?

Egyetértünk *Schneller* budapesti polgármester-helyettessel, aki egy előadásában a közelmúltban így fogalmazott: a polgármesternek *polgárnak* és *mesternek* kell lennie egyidejűleg, egyszemélyben. Ami pedig az értékrendjét illeti, az ideális polgármester „gazdasági téren szocialista, a politikában liberális, a kultúrában pedig konzervatív”.

Való igaz, az új rendszer, az önkormányzatiság most formálódik. Szerencsésebb országokban száz-százötvenéves tradícióra tekinthetnek vissza, nálunk épphogy megszületett.

¹ Vizsgálatunk Böhm Antal és Szoboszlai György irányításával készült az MTA Politikatudományi Intézetében. A felvételt a TÖOSZ messzemenően támogatta. A kérdőívet Nagy Lajos Géza és Szőgyi Lenke készítette, a számítógépes feldolgozás a SZOCIO-REFLEX munkája. Az adatok feldolgozását Böhm Antal, Juhász Erika, Szőgyi Lenke, Szpirulisz Ildikó és Táll Éva végezte.

² Meg kell jegyezni, hogy a KSH felvétel (lásd *Két választás Magyarországon 1990-ben*) magasabb válaszadói arányát valószínűleg annak is tulajdoníthatjuk, hogy ők a KSH megyei központjaival szervezték meg a felmérést, s a megkérdezettek feltehetően inkább válaszoltak nekik, mint egy általuk kevésbé ismert tudományos intézetnek. A KSH felvételét különben a későbbiek során is felhasználjuk adataink kontrolljául.

³ Részletek az Önkormányzati Törvényből: „Az ötezernél kevesebb lakosú településen a polgármesteri tisztséget társadalmi megbízatásban kell ellátni mindaddig, amíg az önkormányzat képviselőtestülete a tisztség betöltésének módjáról nem dönt.”

„A polgármester munkabérééről a képviselőtestület az alakuló ülésen, illetve a polgármester megválasztásakor dönt. A polgármester munkabérének alsó határa a mindenkori miniszteri fizetés 30 százaléka, felső határa pedig nem érheti el annak 80 százalékát.”

„A polgármester bérfel fejlesztését a képviselőtestület – a hatáznál nagyobb lakosság számú településeken a Szervezeti

és Működési Szabályzatban meghatározott bizottság javaslatára – állapítja meg.”

„A társadalmi megbízatású polgármestert a miniszteri fizetés 5-25 százalékában tiszteletdíj illeti meg, melyet a képviselőtestület az alakuló ülésen vagy a polgármester megválasztásakor állapít meg. A képviselőtestület állapítja meg a tiszteletdíj emelését is.”

„Összeférhetetlenségi vélelem: a képviselőtestület hozzájárulása nélkül a polgármester:

- nem lehet gazdasági társaság vezető tisztségviselője, tagja, részvényese, felügyelő bizottsági, igazgató tanácsi tagja;
- pártban tisztségviselő;
- tudományos, művészeti, oktatói, jogi oltalom alá eső kereső tevékenységek kivételével csak hozzájárulással vállalhat állást.”

(Bárány-Fencsik-Hasznosiné: Önkormányzati ABC)

⁴ A KSH felvétel adatai szerint például a képviselőjelöltek és polgármesterek 72,5 százaléka volt független, MDF-tag 4,4, FKgP-tag 2,9 százalék, másfelől SZDSZ-tag 4,1, MSZP-tag 1,2, Fidesz-tag 0,7 százalék.

⁵ Önkormányzati választások. (Szerk.: Böhm Antal, Szoboszlai György) MTA PTI 1992.

⁶ Hogy tisztult-e a kép azóta, és hogy mennyire egységesültek fogalmaink, van-e már – legalább vezetői szinten – konszenzus a politikai értékek értelmezésében, ezen kérdésekhez szolgáltat adalékokat a 30 magyar városra kiterjedő 1992-es vizsgálatunk, *Új demokrácia és a helyi hatalom* címmel.

Felhasznált irodalom

A tanácsok tevékenysége 1950-69. KSH 1970.

Bárány-Fencsik-Hasznosiné: Önkormányzati ABC. Kézikönyv a testületi és a hivatali munkához. 1991.

Bóhm Antal: Kiből lett polgármester? I. II. Figyelő, 1991. december

Két választás Magyarországon 1990-ben. (Írta és összeállította: Farkas János és Vajda Ágnes) KSH, 1991.

Lakásstatisztikai Évkönyv 1990. KSH, 1991.

Magyar Statisztikai Zsebkönyv 1990. KSH, 1991.

Önkormányzati választások. (Szerk. Bóhm Antal, Szoboszlai György) MTA PTI, 1992.

Parlamenti választások. (Szerk. Szoboszlai György) MTA PTI, 1990.

Polgármesteri Almanach. BM Kiadó 1991. (A szerkesztésért felelős: Örsi Lászlóné)

A tanácsigazgatás önkormányzati megújulása, Bp. 1987. (Szerk. Verebélyi Imre)

A tanácsi tisztségviselők, vezetők és ügyintézők adatai. KSH, 1975.

CHANGES AND TRANSFORMATIONS

AT THE PEAK OF LOCAL AUTHORITY

SUMMARY

After several decades of absence, multi-party democratic elections were once again held in Hungary in 1990. In the villages with a population less than ten thousand there was a direct election of mayors and half of the population cast their vote. In part of the bigger settlements and towns the local governments were elected on the basis of party lists, and the mayor was elected in keeping with the proportion of votes. The majority of those elected got nominated as independents and only 24 per cent of them had an unambiguous party commitment. There was an average of 2.8 candidates for each settlement.

The old, so-called joint councils were dissolved in most cases, and 3200 autonomous settlements elected their first man, such a person enjoying respect whose functions united the authority of the earlier council chairman and village (town) HSWP party secretary.

Our questionnaire was circulated by mail and 1370 answers were received, so in the final analysis we have sociological data about 44.3 per cent of the mayors. Seventy-three per cent of the responding mayors live in settlements with a population of less than two thousand, and 84 answers were received from towns. Thus our data adequately reflect the rural character of the country.

As in politics, so in the case of mayors the majority are **men** (90.7 %). Forty per cent of them are between 40 and 50 years of age, and there are many young man among them.

Being known and living in the locality were decisive factors

in electing a person in small settlements. An enhanced requirement of expertise is reflected by a relatively high level of schooling: 44 per cent of the mayors have higher qualifications.

At least 35 per cent of the mayors are trained skilled workers, 28 per cent are technicians, 25 per cent are engineers, 8.5 per cent are in the teaching profession. More than one-fourth of the respondents indicated to have a second qualification.

The new mayors have shown considerable professional mobility, but they had gone beyond the social status of their parents prior to their election. Thirty-five per cent of them were intellectuals already at the beginning of their career. Thus the citizens tried to elect such people to head the settlements who have made a career under the local conditions and **have been successful**.

Almost one-third of the respondents had worked in public administration earlier, and **one-fourth** of them had been a **council chairman** under the previous regime. Apparently the towns were more able to do without the earlier experts, or to replace them with new people.

The work of the mayors is done as their main job in 49.8 per cent of the cases, and the majority performs it part-time.

The average of the monthly gross salary of mayors stated by them was 46 per cent of the sum lawfully permitted at the time of questioning.

Eighty-six per cent of mayors live in a flat owned by them. Only 36 per cent of the local leaders have a phone of their own. Whereas 86 per cent had a car.

In our sample 79.6 per cent of the mayors were independent candidates. **Seventeen per cent** of those who were covered by our survey, were members of **a party**, and 9.5 per cent of them were members of a party of the governing coalition. Fourteen per cent of them were members of the given party since 1989.

Almost half of the respondents did not name a party they

found attractive. Of those who chose a party, 37 per cent mentioned a party outside Parliament, 36.9 per cent an opposition party, and 18 per cent a governing party as the most attractive one in 1990. Party affiliations had some significance primarily in the towns, where half of the mayors were candidates with party support, and 30 per cent were 'independent', but enjoyed party support.

Prior to the elections 36.7 per cent of the mayors were members of the HSWP (14 per cent did not answer to this question). Earlier 79 per cent of those who were sympathisers of the HSP, 53 per cent of the sympathisers of FIDESZ, 43 per cent of the sympathisers of SZDSZ and 26 per cent of the MDF sympathisers were members of the HSWP.

Forty-two per cent of the mayors worked in other organisations, thus these people had been willing to deal with public issues, and presumably they acquired publicity, necessary to their election, in these organisations.

Of the respondents 48.6 per cent considered themselves religious (63 per cent were Catholics, 17 per cent Lutheran, 5 per cent other, 1.1 per cent religious in an individual way).

There are characteristically different **political values** behind the independence of mayors.

Eight attitudes and human values were offered by way of choice, and the largest number of mayors chose "democratic thinking"; but they distanced themselves from any "conservative" behaviour "respecting traditions" and from "leftist" thinking, and, to a lesser extent also from "strong national" thinking. Four functioning attitude variables could be isolated in the background of value choices by factor analysis: in the first one those are valued highly who are "anti-Communists" and (far less) nationalistic. The second factor describes the way of thinking of those who are simultaneously religious, conservative and (to a lesser extent) democrats, this is a sort of "right-of-the-centre". The third ("liberal") factor contains the values of relationship

with liberalism, whereas advocates of order and stability and the reformists may obtain high values (with a relatively low entry value). This way of thinking may be regarded as "apolitical", or uncertain. Thus a radical leftist way of thinking cannot be identified among the present local leaders.

The functioning of the local government is considered "better" by 61 per cent, and "much better" by one-fifth of the mayors, than the operation of the old council. The main reasons are: greater activity of the new people, their being more operative, having a higher sense of responsibility, they are more attached to the locality and have expertise. Optimism is mainly due to the fact that the newly regained autonomy of the small settlements with a population below one thousand has obviously released hidden energies.

Of the development strategies the majority rather chose the more modern ideas requiring local activities, including enterprises of their own (47 per cent). There are many mayors however, who concentrate upon acquiring a larger share of state resources (24 %).

**Az MTA Politikai Tudományok Intézetének kiadványai
az alábbi elárúsítóhelyeken vásárolhatók meg:**

Eötvös Loránd Könyvesbolt

Budapest V., Kecskeméti utca 2.

Stúdium Könyvesbolt

Budapest V., Váci utca 22.

Pont Könyvkereskedés

Budapest V., Mérleg utca 6.

Írók Boltja Könyvesbolt

Budapest VI., Andrásy út 45.

Fókusz Könyváruház

Budapest VI., Rákóczi út 14-16.

Századvég Könyvklub

Budapest V., Veres Pálné utca 4-6.

Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Jegyzetboltja

Budapest IX., Kinizsi utca 1-7.

Eötvös Loránd Tudományegyetem Jegyzetboltja

Budapest V., Egyetem tér 1-3.

Atlantisz Könyvesbolt

Budapest V., Piarista köz 1.

MTA Politikai Tudományok Intézete

Budapest VI., Benczúr utca 33. I. em. 109.

MTA Regionális Kutatások Központja Könyvtára

Pécs, Papnövelde utca 22.

A települési önkormányzatok új rendszere, amely *változásokat* és *átváltásokat* okozott a helyi hatalom csúcsán, 1990 őszén született meg. Újra saját polgármestert választott 3200 település.

Kikből áll ez a demokratikusan választott vezetői réteg?

Milyen feltételek között tevékenykednek?

Milyen reményekkel, elvárásokkal kezdték meg munkájukat?

Mely pártokkal rokonszenveznek?

Milyen értékek befolyásolják a polgármesteri elképzeléseiket?

Miben tartják jobbnak vagy rosszabbnak az irányítás új rendszerét a réginél?

Ezekre és számos más kérdésre kért választ az a postai kérdőív, amelyet közvetlenül a választások után 1370 polgármester küldött vissza. Válaszaik elemzését tartalmazza a kötet, amelyből képet alkothat az olvasó településeink első számú vezetőiről.